

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το συνεχές της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας/ βίας κατά των γυναικών: Θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές.

Πτυχιακή Εργασία

Βασίλης Συγκιρίδης
ΑΜ: 51190146

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Αθανασοπούλου Αγγελική (επιβλέπουσα), ΕΔΙΠ Παντείου Πανεπιστημίου

Πετράκη Γεωργία, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Στρατηγάκη Μαρία, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βασίλειος Συγκιρίδης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περίληψη	5
Abstract	5
Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Οικογένειας	9
1.1 Η οικογένεια ως πεδίο αρμονίας συμπληρωματικότητας των έμφυλων ρόλων	9
1.2 Η οικογένεια ως πεδίο έμφυλων ανισοτήτων και συγκρούσεων	11
Κεφάλαιο 2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Το συνεχές της έμφυλης βίας.	14
2.1 Οι επίσημες θέσεις και τα στοιχεία για τη βία κατά των γυναικών	15
2.2 Θεωρία του συνεχούς της βίας. Θεωρητικές προσεγγίσεις της σωματικής και σεξουαλικής ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών	17
2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις για τις γυναικοκτονίες εντός της οικογένειας	22
Κεφάλαιο 3 Πολιτικές για την οικογένεια και την αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας στο διεθνές και ελληνικό πλαίσιο	26
3.1 Προσεγγίσεις και πολιτικές στήριξης της πατριαρχίας	26
3.2 Πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας	29
Συμπεράσματα	35
Βιβλιογραφία-Πηγές	38
Ελληνόγλωσση	38
Ξενόγλωσση	40

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία προσεγγίζεται το συνεχές (continuum) της έμφυλης βίας/ βίας κατά των γυναικών εντός της οικογένειας. Αρχικά, εξετάζεται εάν και πώς η οικογένεια είναι ένα πεδίο έμφυλων συγκρούσεων και ιεραρχιών, και πώς αυτό αποτυπώνεται μέσω της έμφυλης βίας. Η εστίαση είναι στη σωματική, στη σεξουαλική βία, και στο άκρο του συνεχούς αυτού, δηλαδή στις γυναικοκτονίες. Βασισμένη στην ακαδημαϊκή και φεμινιστική βιβλιογραφία, η εργασία προσεγγίζει και ερμηνεύει το συνεχές της βίας κατά των γυναικών ως ένα εργαλείο για τη διατήρηση της πατριαρχίας και της ανδρικής κυριαρχίας. Στην εργασία καταγράφονται οι επίσημες πολιτικές σε υπερεθνικό και εθνικό επίπεδο, οι οποίες αντιμετωπίζουν την έμφυλη βία εντός της οικογένειας. Εξετάζεται αφενός πώς στοχεύουν στην πρόληψη και στην καταπολέμησή της και αφετέρου πώς μπορεί να την αναπαράγουν και να την κανονικοποιούν στο πλαίσιο ανδροκρατικών κοινωνιών. Τέλος, γίνεται αναφορά σε προτεινόμενες πολιτικές για την πρόληψη και την καταπολέμηση του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών.

Λέξεις-κλειδιά: Γυναικοκτονία, Βία κατά των γυναικών/ Έμφυλη βία, Συνεχές της βίας.

Abstract

This essay examines the continuum of violence against women/ gender-based violence within the family. First, it examines whether and how the family is a field of gendered conflict and hierarchies, and how this is reflected through gender-based violence. The focus is on physical, sexual violence, and on the extreme end of that continuum, namely femicide. Based on academic and feminist literature, the essay approaches and interprets the continuum of violence against women as a tool to maintain patriarchy and male dominance. The paper documents official supranational and national policies that address gender-based violence within the family. It is examined how these policies aim to prevent and combat this phenomenon but may reproduce and normalize it in the context of male-dominated societies. Finally, reference is made to proposed policies to prevent and combat the phenomenon of violence against women.

Keywords: Femicide/Feminicide, Violence against women/ Gender-based violence, continuum of violence.

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια και ειδικά μετά την εμφάνιση του Covid-19 έχει επανέλθει στο προσκήνιο το πολύ σοβαρό θέμα της έμφυλης βίας και ειδικά της ενδοοικογενειακής έμφυλης βίας/βίας κατά των γυναικών. Σε μια περίοδο, στην οποία τα ποσοστά της ενδοοικογενειακής βίας αυξήθηκαν σημαντικά, το βασικό σύνθημα για την καταπολέμηση της πανδημίας ήταν το «μένουμε σπίτι-μένουμε ασφαλείς», αγνοώντας ότι για κάποιους, επί της ουσίας για κάποιες, το σπίτι αποτελεί ίσως τον πιο επικίνδυνο χώρο. Σε αυτό το πλαίσιο, απασχόλησαν ιδιαίτερα την Ελλάδα, και όχι μόνο, οι γυναικοκτονίες, οι οποίες σχεδόν στο σύνολο τους διαπράχθηκαν από οικεία πρόσωπα των θυμάτων (σύζυγοι, σύντροφοι, νυν και πρώην).

Δημιουργείται, λοιπόν, το ερώτημα εάν η οικογένεια δεν είναι ένα ασφαλές καταφύγιο, όπως συχνά προσδιορίζεται, αλλά ένα πεδίο έμφυλων ανισοτήτων, ιεραρχιών, συγκρούσεων, και, στην περίπτωση που μας αφορά, βίας ενάντια στις γυναίκες. Αυτό το ερώτημα θα εξετάσουμε αντιπαραθέτοντας τις προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι η οικογένεια είναι χώρος αρμονίας, συμπληρωματικότητας και ασφάλειας, με τις προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι είναι χώρος έμφυλων ανισοτήτων, ιεραρχιών, συγκρούσεων και βίας.

Βασικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι η σύνδεση των διαφόρων μορφών βίας κατά των γυναικών, όπως θα τις αναλύσουμε με βάση την θεωρία του συνεχούς της έμφυλης βίας. Πιο συγκεκριμένα, στην εργασία η βία κατά των γυναικών προσεγγίζεται με βάση τον ορισμό του συνεχούς (continuum) της Liz Kelly (1987, 1988) που αφορά στη ρευστότητα μεταξύ των διαφόρων μορφών βίας. Βασίζεται, επίσης, στην οπτική της Marjorie Whittaker Leidig (1992), σύμφωνα με την οποία, το συνεχές αυτό μπορεί να κατηγοριοποιηθεί και στο άκρο του να τοποθετηθούν οι γυναικοκτονίες. Η εστίαση, λοιπόν, είναι στις εκδοχές της σωματικής και σεξουαλικής βίας, οι οποίες δεν είναι αυτόνομες, αλλά αποτελούν κομμάτι του συνεχούς της βίας. Ιδιαίτερη έμφαση θα δώσουμε στο άκρο του συνεχούς, τις γυναικοκτονίες, αντιλαμβανόμενοι τη σημαντικότητα που έχει η αναγνώριση του όρου αυτού για την πρόληψη και την καταπολέμηση αυτών των εγκλημάτων.

Τέλος, σε μια εποχή, στην οποία πολλά από τα κεκτημένα των γυναικών και των φεμινιστικών κινημάτων αμφισβητούνται ή και αίρονται, όπως το δικαίωμα στην άμβλωση σε ορισμένες πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών, στην Πολωνία, στη Μάλτα, θα καταγράψουμε τις πολιτικές που υιοθετούνται για την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας, καθώς και αυτές που έχουν προταθεί.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στις θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με την οικογένεια, ξεκινώντας από αυτές που τη θεωρούν ως χώρο αρμονίας, συμπληρωματικότητας, ασφάλειας. Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τις προσεγγίσεις που υποστηρίζουν ότι η οικογένεια είναι πεδίο και έμφυλων (καθώς υπάρχουν και οι ηλικιακές/διαγενεακές) συγκρούσεων, ανισοτήτων, ιεραρχιών και βίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αφού εξετάσουμε τις θεωρίες για την έμφυλη βία/ βία κατά των γυναικών, θα εστιάσουμε στην έμφυλη βία εντός της οικογένειας. Θα αναλύσουμε τα δεδομένα με βάση τη θεωρία του συνεχούς της έμφυλης βίας και θα εστιάσουμε στη σωματική και σεξουαλική βία, όπως και στις γυναικοκτονίες. Όσον αφορά στις γυναικοκτονίες, θα τονίσουμε την αναγκαιότητα της χρήσης και νομικής κατοχύρωσης του όρου, ώστε να μπορεί το έγκλημα να αναγνωριστεί και συνεπώς να χαραχθούν πολιτικές για την πρόληψη και την καταπολέμησή του.

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας, τις δομές που δημιουργήθηκαν για την επίτευξη αυτών των πολιτικών, καθώς και τις προτεινόμενες πολιτικές.

Πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση μας είναι αναγκαίο να διευκρινίσουμε ένα σημαντικό όρο, τον «φεμινισμό». Αν και υπάρχουν διάφοροι ορισμοί και κατηγορίες φεμινισμού όπως ο ριζοσπαστικός, ο μαρξιστικός, ή ο μαύρος φεμινισμός παρατηρούνται κοινές επιδιώξεις, οι οποίες ενώνουν όλες αυτές τις τάσεις (Hoffman 2001). Κι αυτό καθώς πρόκειται για «μια ανάλυση της υποταγής των γυναικών με σκοπό να ανακαλύψουμε πώς θα την αλλάξουμε» (Gordon, 1979, σ.107). Σύμφωνα με κάποιες/ους αυτός ο ορισμός περιλαμβάνει τα βασικά αιτήματα κάθε είδους φεμινισμού: η μελέτη από την οπτική των γυναικών και των εμπειριών τους, η κατανόηση του συστήματος που υποτάσει τις γυναίκες και η προσπάθεια αντιμετώπισης αυτής της υποταγής (Osmont & Throne, 2012, σ. 592).

Έτσι, παρά την αναγνώριση διαφορετικών τρόπων καταπίεσης και των διαφορετικών αιτημάτων, των διαφόρων ειδών φεμινισμού, όπως η τυπική ισότητα του πρώτου κύματος φεμινισμού, η ανατροπή υποσυστημάτων της πατριαρχίας (ουσιαστική και νομική ισότητα, απελευθέρωση των γυναικών) του δεύτερου κύματος φεμινισμού, ο σοσιαλιστικός/μαρξιστικός φεμινισμός (Eisenstein, 1978α), η αλλαγή του συμβολαίου του φύλου (gender contract) και η κατάργηση του φύλου μετά το 1990 (Στρατηγάκη, 2007, σ. 31-33), η προσέγγιση της συνάρθρωσης (intersectionality) φύλου, τάξης, φυλής, εθνότητας στο τρίτο κύμα, το κίνημα metoo και η εστίαση στην σεξουαλική παρενόχληση και στην κουλτούρα του βιασμού από το τέταρτο κύμα φεμινισμού (Συντακτική Επιτροπή της Κρίσης,

2022, σ. 19), όλα μελετούν την καταπίεση των γυναικών (Delphy όπως αναφέρεται στο Hoffman, 2001, σ. 195).

Γνωρίζοντας, λοιπόν, τις διαφοροποιήσεις και τις ενστάσεις σε σχέση με το κατά πόσο μπορούμε να μιλάμε για τη γυναίκα χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τις διαφοροποιήσεις που παράγονται με βάση το ιστορικό, κοινωνικό, πολιτισμικό πλαίσιο και τους παράγοντες που έθεσε το τρίτο κύμα, και χωρίς να υποδηλώνουμε μια κοινή ταυτότητα όλων των γυναικών, η οποία είναι επιρρεπής προς την καταπίεση¹ (Butler, 1999, σ. 6-11), θα χρησιμοποιούμε τους όρους γυναίκα/γυναίκες/βία κατά των γυναικών, κοριτσιών και θηλυκοτήτων. Ακόμη, όμως, θα αναφερόμαστε και στους όρους φύλο/έμφυλη βία, καθώς αναγνωρίζουμε ότι οι εν λόγω συγκρούσεις, ιεραρχίες και βία, προέρχονται και αναπαράγονται από το κυρίαρχο σύστημα φύλου. Η χρήση και των δύο εννοιολογήσεων οφείλεται στο ότι η εργασία βασίζεται σε βιβλιογραφία προερχόμενη και προορισμένη από/για δυτικές κοινωνίες, στις οποίες μπορούμε να εντάξουμε και την Ελλάδα, στις οποίες αναγνωρίζεται πλέον από τη φεμινιστική σκέψη ότι οι γυναίκες, τα κορίτσια, οι θηλυκότητες αποτελούν τις δέκτριες της καταπίεσης από το κυρίαρχο ανδροκρατικό σύστημα φύλου.

Κεφάλαιο 1 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Οικογένειας

Για να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους οι γυναίκες/κορίτσια δέχονται βία μέσα στην οικογένεια, θα πρέπει πρώτα να αναρωτηθούμε πώς αντιλαμβανόμαστε την οικογένεια. Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε τις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με την οικογένεια. Θα χωρίσουμε τις προσεγγίσεις σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη υποστηρίζει ότι υπάρχει αρμονία εντός της οικογένειας και ότι οι έμφυλοι ρόλοι συμβάλλουν σε αυτό, καθώς γίνονται αντιληπτοί με όρους συμπληρωματικότητας. Η δεύτερη θεωρεί ότι η οικογένεια αποτελεί πλαίσιο έμφυλων ιεραρχιών, ανισοτήτων και συγκρούσεων.

1.1 Η οικογένεια ως πεδίο αρμονίας συμπληρωματικότητας των έμφυλων ρόλων

Ξεκινώντας από την πρώτη προσέγγιση, στα μέσα του 20ού αιώνα, προέκυψε μια από τις βασικότερες προσεγγίσεις για την αρμονία εντός της οικογένειας, αυτή του Talcott Parsons. Ο Parsons υποστήριξε την αρμονία της οικογένειας η οποία επιτυγχάνεται όχι μέσω της

¹ Βλ. Butler, 1999, σ. 6-11, για κριτική για την χρήση του όρου γυναίκα.

πατρικής εξουσίας, αλλά μέσω της συμπληρωματικότητας των έμφυλων ρόλων (complementarity) και της αλληλεγγύης (solidarity) του ζευγαριού. Αναλύοντας την αμερικανική πυρηνική (nuclear) οικογένεια υποστηρίζει ότι υπάρχει σαφής διαχωρισμός των ρόλων με βάση το φύλο (differentiation of sex roles). Ο άντρας είναι ο κουβαλητής (breadwinner), αυτός που με την εργασία του εξασφαλίζει τις οικονομικές ανάγκες αλλά και το κύρος της οικογένειας, και συνεπώς αναλαμβάνει τον εκτελεστικό ρόλο (instrumental role). Από την άλλη, η γυναίκα ασχολείται με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών και αναλαμβάνει τον εκφραστικό ρόλο (expressive role). Αν μια παντρεμένη γυναίκα θέλει να εργαστεί, θα πρέπει να το κάνει σε ένα κλάδο/ επάγγελμα, το οποίο δεν οδηγεί σε ανταγωνισμό με τον σύζυγο λόγω είτε του κύρους είτε/και των απολαβών (Bales and Parsons 1956, σ. 10-24).

Κατά τον Parsons αυτός ο διαχωρισμός δεν παρουσιάζει προβλήματα (όπως για παράδειγμα ο περιορισμός της απασχόλησης των παντρεμένων γυναικών, τον οποίο ο ίδιος υποστηρίζει), καθώς υπάρχει μια συμπληρωματικότητα των ρόλων (complementarity of roles). Με βάση αυτή τη λογική υποστηρίζει ότι η ένταξη των παντρεμένων γυναικών στην αγορά εργασίας θα έχει αρνητικό αντίκτυπο στην οικογένεια, αφού θα οδηγήσει στη ρήξη της οικογενειακής συνοχής. Σε αυτή την «κανονική» (normal) οικογένεια, όπως την ονομάζει, κυριαρχεί η αλληλεγγύη (solidarity) και ο κομμουναλισμός (communalism), δηλαδή η άποψη ότι «στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του» (to each according to his needs) (Bales and Parsons 1956, σ. 10-24).

Παρόμοιες απόψεις είχαν και άλλοι θεωρητικοί, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η οικογένεια δεν ήταν πάντα αλλά εξελίχθηκε σε ασφαλή χώρο, λόγω της ανάπτυξης της κοινωνίας. Οι Young και Willmott αναφερόμενοι σε εργατικές οικογένειες (working class families) σε μια περιοχή της Αγγλίας, φαίνεται να αποδέχονται και αυτοί την οπτική της αρμονικής οικογένειας, με σαφείς παρσονικές επιρροές. Ωστόσο, υπάρχουν κάποιες διαφορές στην προσέγγιση τους από αυτή του Parsons. Παρατηρούν ότι σε προηγούμενα χρόνια οι σύζυγοι ασκούσαν βία στις γυναίκες τους, από οικονομική, με την απόκρυψη των εισοδημάτων, έως σωματική και σεξουαλική με την επιβολή της εγκυμοσύνης (Forcing of unwanted pregnancies). Αναφέρουν ότι η γυναίκα μπορεί να χαρακτηριστεί εκείνη την περίοδο ως το καταπιεσμένο φύλο (downtrodden sex) (Young and Willmott 1986, σ. 17-19). Υποστηρίζουν, όμως, ότι με την οικονομική ανάπτυξη, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τέτοιες συμπεριφορές, αν και δεν έχουν εκλείψει, δεν είναι πλέον οι κυρίαρχες (Young and Willmott 1986, σ. 21). Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι η ισότητα των φύλων πλησιάζει, ότι οι άντρες βοηθούν τις εργαζόμενες μητέρες με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών,

και γενικά υπάρχει μια συντροφικότητα (companionship) μεταξύ των συζύγων (Young and Willmott 1986, σ. 21-30). Αξίζει να αναφερθεί πως όταν μιλούν για το νέο είδος οικογένειας, δεν έχουν καμία αναφορά στο εάν η βία κατά των γυναικών/συζύγων παραμένει, εξασθενεί ή έχει εκλείψει.

Και ο Shorter υποστηρίζει ότι λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, παρατηρήθηκε ένα πέρασμα από την παραδοσιακή στη σύγχρονη (συντροφική/ companionate) οικογένεια, στην οποία κυριαρχούν σχέσεις αλληλεγγύης (Aitken 1978, Shorter 1975, σ. 224). Η σύγχρονη αυτή οικογένεια, απαλλάχτηκε από τον αυστηρό έλεγχο της κοινότητας, και αναδύθηκαν σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των συζύγων. Κεντρικό σημείο της σκέψης του είναι η σημαντικότητα της οικιακότητας (domesticity), δηλαδή της αναγνώρισης της οικογένειας ως χώρου «προνομιούχου» για τη διαμόρφωση συναισθηματικού κλίματος (Shorter 1975, σ. 204), το οποίο πρέπει να προστατευθεί από εξωτερικές επεμβάσεις (Shorter 1975, σ. 204, 224-225).

1.2 Η οικογένεια ως πεδίο έμφυλων ανισοτήτων και συγκρούσεων

Αυτές οι θεωρίες για την οικογένεια έχουν αμφισβητηθεί, κυρίως από τις φεμινιστικές προσεγγίσεις οι οποίες υποστηρίζουν ότι η οικογένεια είναι πεδίο έμφυλων ανισοτήτων και συγκρούσεων. Κάποιες από τις προσεγγίσεις αναφέρονται στην οικονομική εκμετάλλευση των γυναικών μέσω της απλήρωτης και μη αναγνωρισμένης ως εργασία, οικιακής εργασίας και της φροντίδας των εξαρτημένων μελών (βλ. Dorothy Smith στο Μισελ, 2000, σ. 97-103). Άλλες εστιάζουν στον διπλό φόρτο εργασίας με τη μαζική είσοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας (βλ. Μουσούρου, 2005, σ. 133-135), και άλλες, στις οποίες και θα εστιάσουμε, στην υποταγή των γυναικών και στην ενδοοικογενειακή βία.

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι οι συγκρούσεις εντός της οικογένειας οφείλονται στην ανισότητα μεταξύ των μελών της, η οποία αντικατοπτρίζει τις ανισότητες στην ευρύτερη κοινωνία. Καθώς οι γυναίκες έχουν μικρότερες εργασιακές και εισοδηματικές δυνατότητες από ό,τι οι άντρες, άρα και λιγότερους πόρους, δημιουργούνται συνθήκες ανισότητας και διαμαχών (Klein and White, 1996, σ.190). Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι οι συγκρούσεις εντός του οικογενειακού πλαισίου σχετίζονται με τις γενικότερες ταξικές συγκρούσεις (Μουσούρου, 2005, σ. 145). Σύμφωνα με τη φεμινιστική παραλλαγή αυτής της θεωρίας, το κοινωνικό πλαίσιο που δημιουργεί τις ανισότητες και άρα τις διαμάχες εντός της οικογένειας είναι η πατριαρχική κοινωνία (Strauss, 1994, σ.8).

Η προσέγγιση του Engels, σύμφωνα με την οποία οι συγκρούσεις στην οικογένεια αντικατοπτρίζουν τις συγκρούσεις στην κοινωνία, αποτελεί σταθμό για την αμφισβήτηση της

αντίληψης της αρμονίας μέσα στην οικογένεια. Το βιβλίο του Engels «Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους» έχει αμφισβητηθεί όσον αφορά και στις θεωρίες για τον μετασχηματισμό της οικογένειας και για το πέρασμα από τη μητριαρχία στην πατριαρχία και για την άποψη ότι ο διαχωρισμός της εργασίας που οδήγησε στην πατριαρχία ήταν βασισμένος στις βιολογικές ικανότητες των ανδρών και γυναικών (βλ. Μισελ, 2000). Παρ' όλα αυτά η προσέγγισή του είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς είναι ο πρώτος που θίγει το ζήτημα των έμφυλων ανισοτήτων και της εκμετάλλευσης των γυναικών.

Σύμφωνα με τον Engels (ο οποίος στηρίζεται στη μελέτη του Morgan), η οικογένεια μετασχηματίστηκε με βάση τις αλλαγές στην κοινωνία και συγκεκριμένα στον τρόπο παραγωγής. Όταν οι άνθρωποι άρχισαν να αποκτούν πλεόνασμα υλικών αγαθών μέσω της γεωργίας και της κτηνοτροφίας (τομείς που ανήκαν στους άνδρες, σε αντίθεση με τους οικιακούς τομείς που ανήκαν στις γυναίκες), δημιουργήθηκε η ατομική ιδιοκτησία, η οποία θα έπρεπε να κληροδοτηθεί. Καθώς η θέση του άνδρα στην οικογένεια γινόταν όλο και πιο σημαντική λόγω του πλούτου που αυτός δημιουργούσε, και για να μπορέσει να κληροδοτήσει την ιδιοκτησία του στα παιδιά του, έπρεπε να αλλάξει η γραμμή κληρονομιάς από μητρογραμμική σε πατρογραμμική. Για να επιτευχθεί αυτό ήταν αναγκαία η ανατροπή της μητριαρχίας, και η ανάδυση της πατριαρχίας και της μονογαμίας, η οποία θα εξασφάλιζε τη βεβαιωμένη πατρότητα (Engels 2010 [1884], σ. 30). Την ανατροπή αυτή, ο Engels την προσδιόρισε ως «την ιστορική ήττα των γυναικών, το μετατροπή της γυναίκας σε υπηρέτρια, σε σκλάβο και όργανο για την παραγωγή παιδιών» (Engels 2010 [1884], σ. 30-31). Επιπλέον, η σχέση μεταξύ των ανδρών και των γυναικών, παρομοιάστηκε με αυτή της άρχουσας τάξης και του προλεταριάτου, σύμφωνα με την οποία οι γυναίκες/προλεταριάτο καταπιέζονται από τους άνδρες/αστική τάξη (Engels 2010 [1884], σ. 30-40).

Σημαντική συμβολή στη αμφισβήτηση της αρμονίας εντός της οικογένειας είναι το έργο του Pierre Bourdieu για την συμβολική βία (symbolic violence). Την ορίζει ως «μια ήπια βία ανεπαίσθητη και αόρατη ακόμη και στα θύματά της, που ασκείται ως επί το πλείστον μέσω των καθαρά συμβολικών καναλιών επικοινωνίας και γνώσης (ακριβέστερα, παραγνώριση), αναγνώρισης ή ακόμα και συναισθήματος» (Bourdieu, 2001, σ.1-2). Αυτή η βία, δεν πρέπει να συγχέεται με την φυσική ή πραγματική (real) βία² όπως την ονομάζει ο Bourdieu καθώς είναι καθαρά πνευματική (spiritual) (Bourdieu, 2001, σ.34). Η συμβολική βία, με κύριο εργαλείο της τον καταμερισμό της εργασίας, επιβάλλει ανεπαίσθητα την υποταγή των γυναικών και

² Υποθέτουμε ότι ο Bourdieu χρησιμοποιεί τον όρο αληθινή (real) βία, για να εντάξει στον ορισμό εκτός από τη σωματική και την άμεση ψυχολογική βία, και να καθορίσει τη συμβολική βία ως καθαρά πνευματική.

εξασφαλίζει την ανδρική κυριαρχία. Ο Bourdieu αναγνωρίζει την οικογένεια ως τη βασική πηγή αυτής της βίας (Bourdieu, 2001, σ.85). Όποτε η οικογένεια δεν εξασφαλίζει την αρμονία, αλλά αναπαράγει τις έμφυλες ιεραρχίες, μέσω της συμβολικής βίας (Bourdieu, 2001, σ.57, 70-71).

Σημαντικό έργο για τη διαμάχη εντός της οικογένειας είναι αυτό των φεμινιστριών, οι οποίες την αντιλαμβάνονται ως χώρο αναπαραγωγής της πατριαρχίας και της υποταγής των γυναικών από τους άνδρες (Millett, 2000, σ.33). Πιο συγκεκριμένα, οι μαρξίστριες φεμινίστριες υποστηρίζουν ότι η οικογένεια επιτελεί τη λειτουργία της αναπαραγωγής της πατριαρχίας και του καπιταλισμού. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η πατριαρχία και καπιταλισμός, αν και διακριτά συστήματα, στηρίζουν το ένα το άλλο, με την οικογένεια να αποτελεί ένα εργαλείο για την εξυπηρέτηση και αναπαραγωγή αυτών των συστημάτων (Smith, 1983, σ.37, Eisenstein, 1978 , σ.50-52). Όπως το έθεσε η Dorothy Smith (1983, σ.37), «οι πολιτικές πτυχές της υποταγής των γυναικών είναι οι θεσμοί της πατριαρχίας. Όμως, δεν θα μπορούσαν να είναι αποτελεσματικές χωρίς να είναι σε συμφωνία με την υλική βάση».

Η πατριαρχία είναι μια πολιτική βάση στην οποία τα πάντα ελέγχονται από άνδρες, και η οποία εμποδίζει τις γυναίκες να δρουν ως «οικονομικά ανεξάρτητες μονάδες», με αποτέλεσμα οι γυναίκες να εξαρτώνται από τους άντρες ή τους πατέρες τους (Smith, 1983). Παράλληλα, μέσω της απλήρωτης οικιακής εργασίας, οι γυναίκες εξασφαλίζουν την αναπαραγωγή του ανδρικού εργατικού δυναμικού και αναπαράγουν την κυριαρχία της άρχουσας τάξης. Όπως ο Ένγκελς έκανε μια ταξική αναλογία για τις σχέσεις φύλου, έτσι και η Dorothy Smith αναφέρει ότι οι άντρες της εργατικής τάξης, καταπιέζουν το άλλο μισό της εργατικής τάξης δηλαδή τις γυναίκες. Οπότε, η οικογένεια δεν γίνεται αντιληπτή ως ένα πλαίσιο αλληλοσυμπληρωματικότητας, αλλά ως αυτό που εξασφαλίζει με ένα πατριαρχικό τρόπο την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού, δηλαδή τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης.

Οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες ανέδειξαν τη βία εντός της οικογένειας ως ένα φαινόμενο που εντοπίζεται σε σημαντικό ποσοστό των οικογενειών. Υποστηρίζεται ότι οι ανισότητες και οι διαμάχες εντός της οικογένειας είναι αποτέλεσμα του κοινωνικού πλαισίου, της πατριαρχίας, με βάση την οποία καταπιέζονται οι γυναίκες. Ως πιο «φανερή και αποτελεσματική» καταπίεση μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τη βία (Bograd 1998, σ. 13-15). Σύμφωνα με τη Stanko (1990, σ. 48), «περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, οι εμπειρίες των κακοποιημένων γυναικών από τους συζύγους τους, τους συντρόφους ή τους εραστές τους, εκθέτουν την κρυφή όψη της ιδανικής οικογένειας».

Σε αντιδιαστολή με την θεώρηση του Parsons ότι η «κανονική» (normal) οικογένεια είναι αυτή που χαρακτηρίζεται από τον έμφυλο διαχωρισμό των ρόλων και τη «συμπληρωματικότητα» των φύλων, η Stanko (1990, σ. 48) αναφέρει ότι η βία κατά των γυναικών είναι συνώνυμη με την κανονικότητα των διαδράσεων ενός ζευγαριού. Το να αγνοούν οι γυναίκες τη βία που υφίστανται εντάσσεται στα καθήκοντα που έχουν στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής (Stanko 1990, σ. 55). Η βία αποτελεί «αντίφαση στην ασφάλεια του ιδανικού σπιτιού που προστατεύεται και ηγείται από άνδρες» (Stanko 1990, σ. 58).

Συνεχίζοντας αυτή τη σκέψη, οι φεμινίστριες ανέλυσαν ότι η οικογένεια (και ο γάμος) αποτελούν ένα πλαίσιο, μέσω του οποίου η ανδρική κυριαρχία και οι έμφυλες ιεραρχίες αναπαράγονται (Bograd 1998, σ. 12, Αρτινοπούλου 2006, σ. 5-6). Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι η ανδρική κυριαρχία είναι συνδεδεμένη με την επικράτηση της πυρηνικής οικογένειας, με τον ιεραρχικό διαχωρισμό δημόσιου και ιδιωτικού και με την αντίστοιχη ένταξη/ ταύτιση των γυναικών με την ιδιωτική σφαίρα και των ανδρών με την δημόσια. Μέσω αυτών οι γυναίκες είναι «νομικά και ηθικά δεμένες στους άνδρες» (Bograd 1998, σ. 13-15) και η οικογένεια γίνεται αντιληπτή ως πεδίο αναπαραγωγής και κανονικοποίησης της πατριαρχίας.

Κεφάλαιο 2 Θεωρητικές Προσεγγίσεις της Ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Το συνεχές της έμφυλης βίας.

*«Το σπίτι ενός άντρα μπορεί να είναι το κάστρο του, αλλά για τη σύζυγο του, κάποιες φορές,
είναι φυλακή»
Russell, 1990, σ.273*

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλύσουμε τις θεωρητικές προσεγγίσεις της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας, με βάση τη φεμινιστική οπτική και ιδιαίτερα τη θεωρία του συνεχούς (continuum) της έμφυλης βίας. Ωστόσο, πριν αναλύσουμε την κακοποίηση των γυναικών και κοριτσιών (παιδιών γενικά) και θηλυκοτήτων εντός της οικογένειας, χρειάζεται να παραθέσουμε τις απόψεις και τις επίσημες θέσεις σχετικά με την έμφυλη βία (και την ενδοοικογενειακή βία) γενικά.

2.1 Οι επίσημες θέσεις και τα στοιχεία για τη βία κατά των γυναικών

Η Πλατφόρμα του Πεκίνου του ΟΗΕ (1995, παράγραφος 113³) ορίζει τη βία κατά των γυναικών ως :

παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μια μορφή διάκρισης κατά των γυναικών...[και αναγνωρίζει ως βία κατά των γυναικών] όλες τις πράξεις βίας με βάση το φύλο, που καταλήγουν ή μπορεί να καταλήξουν, σε σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή ταλαιπωρία στις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένου των απειλών για τέτοιες πράξεις, τον εξαναγκασμό ή την αυθαίρετη στέρηση της ελευθερίας, είτε αυτά συμβαίνουν στη δημόσια είτε στην ιδιωτική ζωή.

Στη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (Convention of Istanbul), η οποία υιοθέτησε τον ορισμό της Πλατφόρμας του Πεκίνου, η βία κατά των γυναικών θεωρείται ως «το αποτέλεσμα των ιστορικά άνισων σχέσεων μεταξύ γυναικών και ανδρών, το οποίο οδήγησε στην κυριαρχία και τη διάκριση κατά των γυναικών από τους άντρες και στην αποτροπή της πλήρης προόδου των γυναικών» (Council of Europe 2011, σ. 1-2). Αναγνωρίζεται, επίσης, ότι η βία αποτελεί ένας από τους μηχανισμούς, με τους οποίους οι γυναίκες αναγκάζονται να είναι σε μειονεκτική σχέση με τους άντρες (Council of Europe 2011, σ. 1-2).

Όπως το αναλύουν οι φεμινιστικές θεωρίες, η βία κατά των γυναικών αποτελεί ένα εργαλείο της πατριαρχίας για την αναπαραγωγή της, «μια σεξιστική πρακτική... που συμβάλλει στη διατήρηση της έμφυλης κοινωνικής ιεραρχίας... και μηχανισμός κοινωνικής νομιμοποίησης της ανδρικής κυριαρχίας» (Στρατηγάκη, 2007, σ. 153).

Υπάρχουν πολλές μορφές βίας κατά των γυναικών, με βασικότερες την ψυχολογική βία, την οικονομική βία, τη σωματική βία, τη σεξουαλική βία (συμπεριλαμβανομένου και του βιασμού), την κρατική βία, την ενδοοικογενειακή βία, τη σεξουαλική εκμετάλλευση και ειδικότερα την εμπορία και διακίνηση γυναικών με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση (Trafficking) και τη γυναικοκτονία (βλ. Στρατηγάκη, 2007, σ. 154). Αυτές οι κατηγορίες δεν είναι αυστηρά διαχωρισμένες, αλλά μπορεί να συνδυάζονται, να ασκούνται ταυτόχρονα, στο πλαίσιο ενός συνεχούς (Continuum) της βίας, μία έννοια που θα αναλύσουμε παρακάτω, καθώς θα αποτελέσει τη βάση για την ανάλυση αυτού του κεφαλαίου αλλά και της εργασίας αυτής.

Ωστόσο, πριν διευκρινίσουμε τον συγκεκριμένο όρο, θα παραθέσουμε τα ποσοτικά στοιχεία της βίας κατά των γυναικών, τα οποία αποδεικνύουν ότι ακόμη και μετά από δεκαετίες φεμινιστικών κινημάτων και αγώνων από τις γυναίκες, το φαινόμενο αυτό παρατηρείται ακόμη σε ανησυχητικό βαθμό. Επιπλέον, σύμφωνα με τα στοιχεία αναδεικνύεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της βίας κατά των γυναικών ασκείται εντός του οικογενειακού

³ UN. (1995). Beijing Declaration and Platform for Action. UN.

πλαisiού, αναδεικνύοντας ότι ο μύθος της ασφάλειας αποκρύπτει τη σκοτεινή πλευρά της οικογένειας⁴.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι τα ποσοτικά στοιχεία για την έμφυλη βία/ βία κατά των γυναικών στην Ελλάδα, εκτός από το γεγονός ότι δεν αποτυπώνουν την πραγματικότητα λόγω της μη καταγγελίας και καταγραφής από επίσημους φορείς όλων των περιστατικών βίας, δεν μπορούν να γενικευτούν, καθώς δεν υπάρχει ένα ολοκληρωμένο πληροφοριακό σύστημα για τη συλλογή τους (ΓΓΔΟΠΠΦ, 2022, σ. 104). Την ελλιπή οργάνωση αυτών των συστημάτων, θα αναλύσουμε στο τέταρτο κεφάλαιο, το οποίο αφορά στις πολιτικές για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών. Ακόμα και με αυτές τις δυσκολίες στη συλλογή των περιστατικών βίας κατά των γυναικών, οι αριθμοί είναι ιδιαίτερα υψηλοί. Παρατηρείται μια συνεχής αύξηση των περιστατικών έμφυλης βίας, η οποία οφείλεται σε έναν βαθμό και στην καλύτερη συλλογή δεδομένων τα τελευταία χρόνια. Από το έτος 2010 έως το 2017, ο ετήσιος αριθμός καταγγελλόμενων εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, αν και αυξανόταν σταθερά, δεν ξεπέρασε τα 4.000 θύματα. Το 2018 ο αριθμός αυτός έφτασε τα 4.722 θύματα, ενώ τα επόμενα δύο χρόνια ξεπέρασε τα 5.000 χιλιάδες θύματα. Το 2021, ο αριθμός αυτός εκτοξεύτηκε στα 8.776 θύματα (ΓΓΔΟΠΠΦ, 2022, σ. 106-109).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΑΣ για τον αριθμό θυμάτων όσον αφορά στη σχέση θύματος-δράστη, παρατηρείται ότι το 34,9% (3.614) των θυτών ήταν οι σύζυγοι των θυμάτων, ενώ αν προσθέσουμε κάθε είδος τέως ή νυν συντροφικής σχέσης τότε το ποσοστό πλησιάζει το 60% (59,5%, 6.158 δράστες). Μόνο, το 3,4% (354) εντάσσεται στην κατηγορία «Άλλο», δηλαδή σε περιπτώσεις που η βία κατά των γυναικών δεν ασκήθηκε εντός του ευρύτερου οικογενειακού πλαισίου (ΓΓΔΟΠΠΦ, 2022, σ. 106-109). Τα στοιχεία αυτά καταρρίπτουν τον «μύθο» για τον οικιακό/ιδιωτικό χώρο ως χώρο ασφάλειας για τα μέλη του. Ακόμη, στο σύνολο ενδοοικογενειακής βίας 9942 θυμάτων, το 74,2% (7375) είναι γυναίκες ενώ μόλις 25,8% (2567) άνδρες (ΓΓΔΟΠΠΦ, 2022, σ. 106-109), οπότε η βία συνδυάζεται με τις πατριαρχικές και σεξιστικές πρακτικές και στηρίζει την επιλογή μας να διευκρινίζουμε, και στον τίτλο της εργασίας, πως πρόκειται για βία κατά των γυναικών.

Τέλος, αν και από το 2020 συλλέγονται τα περιστατικά ψυχολογικής βίας, (2.906 θύματα το 2020, 5.350 το 2021) (ΓΓΔΟΠΠΦ, 2022, σ. 106-109), δεδομένου ότι τα στοιχεία συλλέγονται από τις καταγγελίες στην ΕΛΑΣ, και με βάση την έρευνα του ΚΕΘΙ (2003, Πίνακας 38), στην οποία αναφέρεται ότι 56% των γυναικών έχει δεχθεί ψυχολογική βία από

⁴ Τίτλος του Hotaling, G. T., Straus, M. A., Gelles, R. J., & Finkelhor, D. (επιμ.). (1983). *The Dark Side of Families: Current Family Violence Research*. SAGE Publications.

σύντροφο τους, θεωρούμε ότι τα ποσοστά της ψυχολογικής βίας είναι πολύ υψηλότερα. Αυτή την αναλογία μπορούμε να την υποστηρίξουμε και για τα άλλα είδη βίας, όπως τη σωματική και τη σεξουαλική εντός της οικογένειας. Ο Διεθνής Οργανισμός Υγείας (WHO, 2021, σ. 70) υπολογίζει ότι στην Ελλάδα 18% των γυναικών έχει δεχτεί τέτοιου είδους βία, ποσοστό που είναι εμφανώς υψηλότερο από αυτά που δημοσιοποιεί η ΕΛΑΣ και το Παρατηρητήριο Ισότητας των Φύλων της ΓΓΔΟΠΠΦ. Αυτή η αναντιστοιχία, φανερώνει την ανάγκη για περαιτέρω εθνικές έρευνες για την έμφυλη βία/ βία κατά των γυναικών, καθώς οι καταγγελλόμενες περιπτώσεις αποτελούν ένα μέρος της πραγματικότητας.

2.2 Θεωρία του συνεχούς της βίας. Θεωρητικές προσεγγίσεις της σωματικής και σεξουαλικής ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών

Η Leidig ορίζει το «συνεχές» της βίας κατά των γυναικών (continuum) με βάση την ένταση (intensity) και την καταστροφικότητα (destructiveness). Αν και σημειώνει ότι δεν μπορούμε να κατατάξουμε με απόλυτη ακρίβεια τις μορφές βίας, διότι πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη ότι οι συνέπειες είναι τόσο κοινωνικές όσο και ατομικές, η Leidig θεωρεί ότι αυτό το συνεχές ξεκινά από ενοχλήσεις στον δρόμο (street hassling) και στο άλλο άκρο του βρίσκεται ο βιασμός, η σωματική βία και η αιμομιξία (Leidig 1992, σ. 149-151). Εμείς θα μπορούσαμε να προσθέσουμε εδώ, ότι στο άκρο αυτής της κλίμακας βρίσκεται η γυναικοκτονία (βλ. Πετράκη 2020, σ.20).

Μία άλλη εννοιολόγηση της βίας ως «συνεχούς» (continuum) είναι αυτή της Liz Kelly (1987, σ. 46-60). Η Kelly χρησιμοποιεί τον όρο για να χαρακτηρίσει την πολλαπλότητα των μορφών βίας και ελέγχου των γυναικών από τους άνδρες, τη ρευστότητα μεταξύ των κατηγοριών/ονομασιών της βίας και το πώς οι γυναίκες αναγνωρίζουν/ονομάζουν αυτές τις μορφές βίας –αν για παράδειγμα μια γυναίκα ορίζει μια επίθεση ως σεξουαλική κακοποίηση ή ως βιασμό. Έτσι, δεν χρησιμοποιεί τον όρο για την κατηγοριοποίηση των μορφών βίας με βάση την ένταση, όπως έκανε η Leidig, αλλά για να καταστήσει σαφές ότι δεν υπάρχουν σαφή όρια μεταξύ των διαφόρων μορφών έμφυλης βίας (Kelly, 1987, σ. 48). Η Kelly χρησιμοποιεί, επίσης, τον όρο αυτό για να περιγράψει ότι στο ετεροφυλοφιλικό σεξ τα όρια μεταξύ επιλογής (choice), πίεσης (pressure), καταπίεσης (coercion) και εξαναγκασμού/βιασμού (force), δεν είναι ξεκάθαρα και ότι κατά την διάρκεια μια σχέσης τα όρια αυτά διαπερνούν το ένα το άλλο (shade into one another) (Kelly, 1987, σ. 54-59).

Όπως αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπάρχει ένα μεγάλο πλήθος θεωριών και σχολών σκέψης, τα οποία υποστηρίζουν ότι η οικογένεια είναι ένα άσυλο, το καταφύγιο από τον δημόσιο χώρο, τον οποίο ταυτίζουν με τις ανισότητες, τις συγκρούσεις, τη βία. Μια τέτοια θεώρηση της οικογένειας είναι προβληματική, διότι μελετώντας την οικογένεια ως ένα ιδανικό πλαίσιο, στο οποίο επικρατεί η αλληλεγγύη και η ασφάλεια, δεν προετοιμάζουμε τα μελλοντικά θύματα και τις/τους μελλοντικές/μελλοντικούς επιζήσασες/ επιζήσαντες της ενδοοικογενειακής βίας να την αναγνωρίσουν και να ξεφύγουν από αυτή, πριν είναι πλέον αργά, όπως παρατηρούμε από τον όλο και αυξανόμενο αριθμό γυναικοκτονιών (βλ. Stanko, 1988, 75-88, Stanko, 1990, σ. 55).

Για αυτόν τον λόγο, στην ανάλυση μας βασιζόμαστε στην άποψη ότι η οικογένεια είναι ένα πεδίο έμφυλων ανισοτήτων, ιεραρχιών και συγκρούσεων. Θα στηριχθούμε κατά βάση σε φεμινιστική βιβλιογραφία, καθώς αποτελεί την πρώτη που ανέδειξε το θέμα της βίας πίσω από τις κλειστές πόρτες. Αυτές οι αναλύσεις γνώρισαν άνθιση κυρίως από την δεκαετία 1970, όταν το δεύτερο κύμα φεμινισμού μελέτησε και στόχευσε στην χειραφέτηση των γυναικών και από τις πατριαρχικές δομές της οικογένειας.

Μια από τις πτυχές στην οποία εστίασαν οι φεμινίστριες είναι η ενδοοικογενειακή βία, και αναγνώρισαν πως η βία δεν αφορά μόνο τον δημόσιο χώρο –ιστορικά ταυτισμένο με τους άντρες–, αλλά καταγράφεται και εντός του ιδιωτικού, «γυναικείου» χώρου (Stanko, 1988, σ. 78). Αυτές οι μελέτες της ενδοοικογενειακής βίας εστίασαν σε μεγάλο βαθμό στις «χτυπημένες», «κακοποιημένες» γυναίκες/συζύγους (battered woman, wife abuse) και στον βιασμό εντός της οικογένειας (rape in marriage). Οι όροι αναφέρονταν στις παντρεμένες γυναίκες, όπως στο κλασικό βιβλίο της Russell «βιασμός εντός γάμου» (rape in marriage), αλλά συχνά αυτό γίνεται για να τονιστεί ότι ο γάμος είναι ένας θεσμός που δικαιολογεί σε ένα βαθμό και αναπαράγει τη βία. Οι αναλύσεις αυτές, ωστόσο, αφορούσαν τη βία εντός οποιoδήποτε οικογενειακού πλαισίου, αναγνωρισμένου νομικά ή όχι (Bograd, 1988, σ. 12).

Έτσι, βασισμένοι στη συγκεκριμένη βιβλιογραφία, αν και αναγνωρίζουμε την πολυπλοκότητα των μορφών βίας κατά των γυναικών, θα εστιάσουμε στις εκδοχές της σωματικής και σεξουαλικής βίας, οι οποίες δεν είναι αυτόνομες αλλά αποτελούν κομμάτι του συνεχούς της βίας (Leidig, 1992, Kelly, 1987, 1988). Κεντρικό σημείο των αναλύσεων για την έμφυλη ενδοοικογενειακή βία, και ειδικότερα τη σεξουαλική βία, αποτελεί η έννοια της κτητικότητας/ αίσθηση ιδιοκτησίας (proprietaryness/ proprietary) (Daly & Wilson, 2017, σ. 85), σύμφωνα με την οποία οι άντρες θεωρούν τις συζύγους τους ως ιδιοκτησία, ή όπως αναφέρει η Susan Brownmiller «το πρώτο πραγματικό κομμάτι ιδιοκτησίας των ανδρών» (Brownmiller, 1993, σ. 17). Αυτή η αίσθηση της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής ιδιοκτησίας

(Daly & Wilson, 2017, σ. 85), η ανδρική σεξουαλική ζήλια (male sexual jealousy)⁵ (Daly, Wilson & Weghorst, 1982, σ. 11) συνδέεται ιστορικά με την προσπάθεια διατήρησης της βεβαιωμένης πατρότητας. Για να διατηρήσουν οι άντρες τη μονογαμία, και συνεπώς την βεβαιωμένη πατρότητα, απειλούν ή ασκούν διαφορετικών μορφών βία στις γυναίκες, ενισχύοντας την «αποκλειστικότητα» (exclusivity) και τον «έλεγχο» (control) (Daly, Wilson & Weghorst, 1982, σ. 11, 17).

Οι προσεγγίσεις αυτές στηρίζονται στον Engels, ο οποίος αναφέρει ότι το πέρασμα από την μητριαρχία στην πατριαρχία οφείλεται στην επιθυμία των ανδρών να υπάρχει βεβαιωμένη πατρότητα. Για να το επιτύχουν, οι άντρες εξουσίαζαν/εξουσιάζουν τις γυναίκες, όχι μόνο έχοντας το δικαίωμα να ασκήσουν βία εναντίον τους αλλά και έχοντας δικαίωμα να τις δολοφονήσουν (Engels, 2010 [1884], σ. 31). Σε αυτό το σημείο, όπως θα αναφέρουμε και στο επόμενο κεφάλαιο, γίνεται εμφανές ότι οι δολοφονίες γυναικών λόγω του φύλου τους υπήρχαν πάντοτε, ο όρος όμως γυναικοκτονία όχι.

Αυτή η αίσθηση της ιδιοκτησίας αποτυπώνεται και σε νόμους, όπως αυτοί για την μοιχεία, οι οποίοι προβλέπουν πιο βαριά ποινή για τις γυναίκες. Επίσης, ο βιασμός μιας γυναίκας θεωρείται όχι κακοποίηση έναντι στην επιζήσασα αλλά ενάντια στην περιουσία του πατέρα ή του σύζυγο της. Με αυτό τον τρόπο, η γυναίκα θεωρούνταν κομμάτι ιδιοκτησίας κάποιου άντρα (Daly, Wilson & Weghorst, 1982, σ. 12, Brownmiller, 1993, σ. 18-25).

Ειδικότερα, όσον αφορά τη σωματική κακοποίηση (battered women, wife abuse) από συντρόφους, η Bograd (1988, σ. 12) αναγνωρίζει ότι αυτή διαφέρει από την ψυχολογική και ότι στο πρώτο συμβάν σωματικής βίας, η «φύση» της συντροφικής σχέσης (nature of intimate relationship) αλλάζει, καθώς πλέον απειλείται ευθέως η σωματική ακεραιότητα και ασφάλεια των γυναικών. Ως σωματική βία αντιλαμβανόμαστε ένα σπρώξιμο ή ένα χτύπημα, αλλά και βία που αναγκάζει τα θύματα, –επιζήσασες αν δεν διαπραχθεί γυναικοκτονία– να νοσηλευτούν σε κάποια δομή υγείας (βλ. Bograd, 1988, σ. 12).

Όσον αφορά τα αίτια της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών, έχει υπάρξει πλήθος αναλύσεων από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους. Παρατηρείται ότι οι επιστήμονες ψυχικής υγείας αναγνωρίζουν ως αιτία την κακοποίηση που έχει δεχθεί ο δράστης βίας στην παιδική του ηλικία ή/και την κατανάλωση αλκοόλ ή εξαρτησιογόνων ουσιών. Η φεμινιστική σκοπιά ωστόσο διαφοροποιείται ριζικά. Υποστηρίζει ότι η χρήση του όρου ενδοοικογενειακή βία, δίχως την αναγνώριση του φύλου ως κεντρικό

⁵ Οι Daly & Wilson αναφέρουν ότι προτιμούν τον όρο ιδιοκτησία και όχι ζήλια, για να γίνει αντιληπτό ότι αυτή η άποψη δεν αποτελεί ένα ατομικό συναίσθημα, αλλά μια κοινωνική σχέση (Daly & Wilson, 2017, σ. 85)

αίτιο, αποκρύπτει τον έμφυλο χαρακτήρα της βίας (Bograd, 1988, σ. 12). Έτσι, οι φεμινιστικές αναλύσεις εντοπίζουν ως αίτια της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, τις πατριαρχικές δομές και την προσπάθεια για τη διατήρησή τους. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζεται, όπως είχε αναλύσει ο Ένγκελς τον 19ο αιώνα, ότι η σχέση μεταξύ άνδρα-γυναίκας έχει αναλογίες με την κοινωνική τάξη. Ένας άντρας ανεξαρτήτως της τάξης, της εθνικότητας, της φυλής ή οποιασδήποτε ταυτότητας η οποία ενδέχεται να μειώσει τη θέση του στην κοινωνία, μπορεί μέσω της βίας να καταπιέσει μια γυναίκα (Engels, 2010 [1884], σ. 30-40, Bograd, 1988, σ. 13-15). Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές εντός της οικογένειας, στο πλαίσιο της οποίας οι άνδρες ασκούν βία για να διατηρήσουν την εξουσία τους, την ανδρική κυριαρχία στην οικογένεια (Saunders, 1988, σ. 90). Αυτό δεν γίνεται κατανοητό μόνο όταν ένα άνδρας ατομικά ασκεί βία, αλλά και μέσω του κοινωνικού πλαισίου, στο οποίο οι άνδρες συλλογικά βιαιοπραγούν εναντίον των γυναικών, με σκοπό να αναπαράγουν την κυριαρχία τους. Εξάλλου, σε κάποιες περιπτώσεις, η άσκηση βίας από τους άνδρες <<απαιτείται>> για την αναγνώριση του ανδρισμού/ κύρους τους από τον κοινωνικό περίγυρο, όπως παρατηρείται με τα (χαρακτηριζόμενα) εγκλήματα τιμής (Αβδελά, 2003, σ. 12-13). Έτσι, ακόμη και αν ένας άντρας δεν ασκήσει βία, οι γυναίκες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση λόγω του φόβου άσκησης βίας από κάποιον άλλον άντρα, εντός ή εκτός του οικογενειακού πλαισίου (Bograd, 1988, σ. 13-15).

Παρόμοιοι λόγοι παρατηρούνται και για τη σεξουαλική βία, καθώς όλα αυτά εντάσσονται εντός της ρευστότητας και του συνεχούς της βίας (Kelly, 1987, σ. 48). Ειδικά με τον βιασμό και την αναπαραγωγή της πατριαρχίας μέσω αυτού έχει ασχοληθεί η Susan Brownmiller. Αναφέρει ότι ο βιασμός αποτελεί το πιο αποτελεσματικό εργαλείο των ανδρών για την «κατάκτηση της ύπαρξης» των γυναικών, «μια συνειδητή διαδικασία εκφοβισμού με την οποία όλοι οι άντρες κρατούν όλες τις γυναίκες σε μια κατάσταση φόβου» (Brownmiller, 1993, σ. 13-15). Εδώ είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι υπάρχει μεγάλη δυσκολία στον διαχωρισμό της σωματικής από τη σεξουαλική βία, καθώς συνήθως συνυπάρχουν. Συγκεκριμένα, όταν σκεφτόμαστε τον βιασμό ως εξαναγκασμό μέσω βίας σε πράξη σεξουαλικού περιεχομένου καταλαβαίνουμε ότι είναι αδύνατον να διαχωριστούν. Ωστόσο, πρέπει να αντιληφθούμε ότι ο βιασμός δεν προϋποθέτει πρώτα ή απαραίτητα τον σωματικό εξαναγκασμό, καθώς μπορεί να γίνει με την απειλή βίας ή και με τον φόβο αυτής. Γι' αυτό χρησιμοποιούμε τον ορισμό, ότι βιασμός είναι η σεξουαλική πράξη όταν δεν υπάρχει συναίνεση ή/και όταν το θύμα/επιζήσασα δεν βρίσκεται σε κατάσταση ώστε να παραχωρήσει συναίνεση (Russell, 1990, σ. 21-43). Συγκεκριμένα, η Russell κατηγοριοποίησε τον βιασμό σε τρεις βασικές κατηγορίες: εξαναγκαστικός βιασμός (rape by force), βιασμός με την απειλή

εξαναγκασμού (the threat of force) και βιασμός όταν το θύμα δεν έχει την δυνατότητα να παραχωρήσει συναίνεση (inability to consent), δηλαδή να βρίσκεται υπό επήρεια αλκοόλ ή εξαρτησιογόνων ουσιών, ή όπως παρατήρησε η Russell το θύμα να κοιμάται (Russell, 1990, σ 43).

Αυτές οι κατηγορίες δεν είναι απόλυτες. Υπάρχει ρευστότητα ή υπάρχουν είδη μη επιθυμητής σεξουαλικής πράξης που η Russell δεν ένταξε στις κατηγορίες αυτές, όπως το αίσθημα των γυναικών ότι είχαν υποχρέωση να προβούν σε σεξουαλικές πράξεις, ακόμη και όταν δεν το επιθυμούσαν (Russell, 1990, σ 43, 74). Τέτοιες συμπεριφορές αν και δεν κατηγοριοποιούνται αυστηρά ως βιασμός, βρίσκονται στο πλαίσιο του συνεχούς. Στο ετεροφυλοφιλικό σεξ όπως και στις διάρκειες μιας σχέσης, τα όρια μεταξύ επιλογής (choice), πίεσης (pressure), καταπίεσης (coercion) και βιασμού (force), δεν είναι ξεκάθαρα, αλλά αντίθετα διαπερνούν το ένα το άλλο (shade into one another) (Kelly, 1987, σ. 54-59). Η Russell (1990, σ. 74) αναφέρει ότι τέτοιες συμπεριφορές παρατηρούνται πιο συχνά στον γάμο, καθώς αποτελεί τη μόνη κοινωνική σχέση, στην οποία ο νόμος προβλέπει πράξεις σεξουαλικού περιεχομένου. Για να τονίσει αυτή την κατάσταση, την «εξαίρεση του συζυγικού βιασμού» (marital rape exception) (Russell, 1990, σ. 17), η Russell παραπέμπει στον John Stuart Mill. Ο Miller αναφέρει ότι ακόμα και οι δούλοι είχαν δικαίωμα άρνησης στη συμμετοχή σε σεξουαλικές πράξεις, αλλά οι γυναίκες/ σύζυγοι δεν έχουν αυτό το δικαίωμα, καθώς αποτελούν «σεξουαλική ιδιοκτησία». Παρατηρείται έτσι ότι η κτητικότητα/ η αίσθηση ιδιοκτησίας των ανδρών επάνω στις γυναίκες, αποτυπώνεται και στη σεξουαλική βία (Russell, 1990, σ. 2-3).

Την «εξαίρεση του συζυγικού βιασμού» μπορούμε να παρατηρήσουμε και στην Ελλάδα, όπου ενώ ο εξώγαμος βιασμός ποινικοποιήθηκε το 1984 (Ν.1419), ο βιασμός εντός γάμου τέθηκε εκτός νόμου μόλις με τον νόμο του 2006 (Ν.3500). Όσον αφορά στα ποσοτικά στοιχεία, το 2021 στην Ελλάδα αναγνωρίστηκαν 141 γυναίκες θύματα σεξουαλικής βίας εντός της οικογένειας, διπλάσιος αριθμός από τα 69 θύματα του 2020. Για το έγκλημα του βιασμού, το 2021 καταγγέλθηκαν 202 εγκλήματα, με 45 από αυτά να έχουν διαπραχθεί από οικογενειακό πρόσωπο και συγκεκριμένα το 82,2% (37) από τέως ή νυν σύντροφο (ΓΓΔΟΠΦ, 2022, σ. 106-1). Αν και αυτά τα στοιχεία αυτά φανερώνουν έναν μεγάλο αριθμό εγκλημάτων βιασμού εντός της οικογένειας, πρέπει να έχουμε υπόψη και τη θεωρία για τα όρια στο ετεροφυλικό σεξ της Kelly (1987, σ. 54-59), και την «εξαίρεση του συζυγικού βιασμού» της Russell (1990, σ. 17), και την αδυναμία των γυναικών να αναγνωρίσουν τη βία μέσα στην οικογένεια, να την κοινοποιήσουν και ακόμη περισσότερο να καταγγείλουν στις αρχές.

2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις για τις γυναικοκτονίες εντός της οικογένειας

*«Από το κάψιμο των μαγισσών στο παρελθόν, μέχρι το πιο πρόσφατο διαδεδομένο έθιμο της γυναικείας βρεφοκτονίας σε πολλές κοινωνίες και το φόνο γυναικών για λόγους «τιμής», συνειδητοποιούμε ότι η γυναικοκτονία υπάρχει εδώ και πολύ καιρό.»
Diana Russell, 1984, σ. 104*

*«Η γυναικοκτονία είναι τόσο παλιά όσο και η πατριαρχία»
Russell and Radford 1992, σ. 25*

Η γυναικοκτονία είναι ένα θέμα που απασχόλησε πολύ την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, και ειδικά μετά την εμφάνιση του covid-19, όταν παρατηρήθηκε μεγάλη αύξηση του φαινομένου, ή τουλάχιστον μεγαλύτερη αναγνώριση των γυναικοκτονιών ως γυναικοκτονιών. Την περίοδο 2010-2020, για την οποία έχουμε περισσότερα δεδομένα, αναγνωρίζονται μεταξύ έξι (6) και δεκατριών (13) γυναικοκτονίες κάθε χρόνο. Το 2021 ταυτοποιήθηκαν εικοσιτρείς (23) γυναικοκτονίες, ένα αριθμός σχεδόν τριπλάσιος από τον προηγούμενο έτος (8 γυναικοκτονίες το 2020) (ΓΓΟΔΠΦ, 2022, σ. 118). Σχεδόν το σύνολο των γυναικοκτονιών διαπράχθηκαν από κάποιο οικείο οικογενειακό πρόσωπο. Συγκεκριμένα το 2021 και οι εικοσιτρείς (23) αναγνωρισμένες γυναικοκτονίες από την Γενική Γραμματεία Οικογενειακής και Δημογραφικής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων διαπράχθηκαν από κάποιο οικογενειακό μέλος, με το 65,3% (15) των γυναικοκτονιών να προέρχονται από νυν ή πρώην σύντροφο (ΓΓΟΔΠΦ, 2022, σ. 119).

Ωστόσο, φεμινιστικές οργανώσεις έχουν αναγνωρίσει περισσότερες γυναικοκτονίες από ό,τι η ΓΓΟΔΠΦ, κατατάσσοντας το 2021 ως το πρώτο έτος που έφτασε τις 30 γυναικοκτονίες, ενώ και στα δύο προηγούμενα έτη καταγράφηκαν (σε κάθε έτος) περίπου 20 γυναικοκτονίες (Βλ. Ελληνικό Τμήμα του Ευρωπαϊκού παρατηρητηρίου για τις Γυναικοκτονίες⁶). Αντιλαμβανόμαστε, επομένως, ότι υπάρχει δυσκολία ως προς τον προσδιορισμό της έννοιας «γυναικοκτονία». Για αυτόν το λόγο, θα παραθέσουμε τις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για την έννοια και τα αίτια του εγκλήματος της γυναικοκτονίας.

Οι Rochefort και Cobb (1994, σ. 3-5) αναφέρουν ότι με τον ορισμό ενός θέματος ή ενός προβλήματος, εκτός από την αναγνώριση των υπαίτιων ή και των αιτιών του προβλήματος αυτού, στην περίπτωση μας του εγκλήματος της γυναικοκτονίας, μπορούμε να ανακαλύψουμε την «κοινωνική σημασία, το νόημα, τις επιπτώσεις και την κοινωνική σπουδαιότητά του» (social significance, meaning, implications and urgency). Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι μέσω

⁶ Διαθέσιμα στοιχεία στην ιστοσελίδα femicide.gr

ενός ορισμού, σύμφωνα με την προσέγγιση του Baumgartner (βλ. 1989, σ. 75), μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικές παραμέτρους του προβλήματος: Πρώτον, αν υπάρχει αυτό το πρόβλημα, δεύτερον ποια είναι η λύση αυτού του προβλήματος και τρίτον, με ποια μέσα θα επιτευχθεί αυτή η λύση (Rochefort και Cobb, 1994, σ. 5). Ακολουθώντας την ανάλυση των Rochefort & Cobb και του Baumgartner για τις λειτουργίες ενός ορισμού, αναγνωρίζουμε την ύπαρξη και την «κοινωνική σημασία» του εγκλήματος της γυναικοκτονίας, και δεν το χαρακτηρίζουμε πλέον με τον μη επαρκή ορισμό του ως «έγκλημα πάθους ή τιμής». Όσον αφορά στη λύση και τα μέσα για τη λύση, θα τα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο που εστιάζει σε αυτές.

Η χρησιμότητα του ορισμού της γυναικοκτονίας αναλύεται εκτενώς και στο συλλογικό τόμο «Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά» (2020). Η Πετράκη (2020, σ. 23) αναφέρει ότι με τη χρήση του όρου γυναικοκτονία αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει εγκλήματα τέτοιου χαρακτήρα, δηλαδή εγκλήματα ριζωμένα στην πατριαρχία και στον μισογυνισμό. Στον ίδιο τόμο, η Αρτινοπούλου (2020, σ. 40) αναφέρει ότι με τον χαρακτηρισμό των εγκλημάτων αυτών ως γυναικοκτονίες διευκολύνεται, εκτός από την απονομή δικαιοσύνης, και η ευαισθητοποίηση για την πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου. Τέλος, η Γκασούκα (2020, σ. 58) υποστηρίζει ότι με τη χρήση του όρου γυναικοκτονία έχουμε «υποκίνηση σε πολιτιστική αλλαγή, για μια κοινωνία που δεν ανέχεται την έμφυλη ανισότητα και βία».

Τι εννοούμε όμως με τον όρο γυναικοκτονία, ξεκινώντας από την γέννηση του όρου; Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην αγγλική νομοθεσία και στο νομικό λεξικό Wharton τον 19ο αιώνα, με την έννοια της «δολοφονίας μιας γυναίκας» (Γκασούκα 2020, σ. 57). Αυτός ο ορισμός είναι διαφορετικός από τον φεμινιστικό ορισμό που χρησιμοποιούμε σήμερα. Η αναγέννηση του όρου οφείλεται στην Carol Orlock, η οποία αν και δεν γνωρίζουμε τι περιεχόμενο είχε δώσει στη γυναικοκτονία, σκόπευε να γράψει ένα βιβλίο για αυτή το 1974. Εμπνευσμένη από τον όρο γυναικοκτονία, που ξαναέφερε στο φως η Orlock, η Diana Russell ήταν η πρώτη που τον χρησιμοποίησε, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα, το 1976 στο «Διεθνές Συνέδριο για τα Εγκλήματα Κατά των Γυναικών» (International Tribunal on Crimes Against Women) (Russell, 1984, σ. 5). Συγκεκριμένα, ως γυναικοκτονία ορίστηκε «η δολοφονία γυναικών, από άνδρες, επειδή είναι γυναίκες» (Russell, 1992, Preface).

Η πρώτη ανθολογία αφιερωμένη στο θέμα, είναι αυτή των Russell και Radford (1992) Γυναικοκτονία: Η πολιτική των δολοφονιών γυναικών (Femicide: The Politics of Woman Killing). Η Radford (1992, σ. 3-7), ορίζει τη γυναικοκτονία ως τη «μισογυνική δολοφονία των γυναικών, από τους άντρες», λόγω της πατριαρχίας και της απαίτησης των ανδρών για δύναμη

(power) και έλεγχο (control). Τον ορισμό αυτό υιοθετεί και η Πετράκη (2020, σ. 20-21), προσθέτοντας ότι οι άντρες θεωρούν τις γυναίκες «κτήμα» τους και άρα πιστεύουν ότι έχουν δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατό τους. Αργότερα, αφαιρέθηκε από τον ορισμό ότι οι δράστες είναι μόνο άντρες, και αναγνωρίστηκαν ότι και γυναίκες μπορούν να διαπράξουν γυναικοκτονίες ενστερνιζόμενες τα πατριαρχικά πρότυπα και δρώντας με βάση αυτά.

Ο ορισμοί αυτοί περιγράφουν τα αίτια των γυναικοκτονιών και αναγνωρίζουν ότι «το να σκοτώνεις μια γυναίκα επειδή είναι γυναίκα, πρέπει να είναι ένας επιβαρυντικός όρος του κινήτρου του φόνου» (Πετράκη 2020, σ. 26). Παρακάτω θα αναλύσουμε ποιοι είναι οι επιμέρους λόγοι, για τους οποίους οι άντρες –και κάποιες φορές γυναίκες– σκοτώνουν γυναίκες λόγω του φύλου τους.

Σημαντικό είναι, επίσης, να διασαφηνιστεί ο διαχωρισμός μεταξύ δύο διεθνών όρων, οι οποίοι μεταφράζονται στην ελληνική βιβλιογραφία ως γυναικοκτονία. Οι δύο όροι είναι η «femicide», όπως την αναφέραμε παραπάνω, και η «Feminicide/femicidio», η οποία χρησιμοποιείται στη Λατινική Αμερική και εισήχθη από την Marcela Lagarde το 2004. Η διαφορά του τελευταίου όρου, με τον ορισμό που έδωσε η Russell, ο οποίος χρησιμοποιείται ευρέως στην Ευρώπη, είναι ότι συμπεριλαμβάνει τη διαδικασία της βίας που δέχονται οι γυναίκες πριν δολοφονηθούν, καθώς και τη στάση του κράτους απέναντι σε αυτές τις δολοφονίες (βλ. Αρτινοπούλου, 2020, σ. 34, Βουγιούκα, 2020, σ. 74). Έτσι, παρατηρούμε ότι αναγνωρίζεται στον όρο «feminicide» το «συνεχές» της έμφυλης βίας, όπως την αναλύσαμε προηγουμένως (βλ. Kelly, 1987, Leidig, 1992).

Ο όρος «γυναικοκτονία», ή παρόμοιοι όροι, όπως «συσχετισμένη με το φύλο δολοφονία γυναικών και κοριτσιών» (Gender-related killing of women and girls)⁷ έχουν αναγνωριστεί από διεθνείς οργανισμούς (βλ. Organization of American States, 1994, άρθρο 1, WHO 2012, σ. 1-3, EIGE, 2017, σ. 4. UNODC 2018, σ. 10-24), χωρίς ωστόσο αυτοί οι ορισμοί να έχουν επικυρωθεί από καμία ευρωπαϊκή χώρα, όπως αναφέρει το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE, 2017). Στο σύνολο τους αυτές οι εκθέσεις τείνουν να αποδέχονται τους ορισμούς που παραθέσαμε, με άξιο αναφοράς τον ορισμό του EIGE ότι ως γυναικοκτονία «κατανοείται συνήθως, η δολοφονία μιας γυναίκας στο πλαίσιο της βίας από οικείο σύντροφο» (EIGE 2017, σ. 4). Με αυτό τον ορισμό αναγνωρίζεται και από έναν επίσημο ευρωπαϊκό οργανισμό ότι η γυναικοκτονία συνιστά ένα κομμάτι του συνεχούς της βίας (βλ. Kelly, 1987, Leidig, 1992). Η ανάγκη για αναγνώριση και καταπολέμηση του εγκλήματος της

⁷ Ο όρος χρησιμοποιείται από το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα (UNODC 2018)

γυναικοκτονίας αναδεικνύεται και από τα ποσοτικά στοιχεία του Γραφείου των Ηνωμένων Εθνών για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα. 87.000 γυναίκες δολοφονήθηκαν εκ προθέσεως το 2017, με τις περισσότερες από τις μισές να είναι θύματα του συντρόφου τους ή κάποιου οικογενειακού προσώπου. Αυτό μεταφράζεται σε περίπου 137 δολοφονίες (γυναικοκτονίες με τον ορισμό που χρησιμοποιούμε εμείς) από οικογενειακά πρόσωπα κάθε μέρα (UNODC 2018, σ. 10-24).

Εκτός από τους ορισμούς, έχει υπάρξει και σημαντική κατηγοριοποίηση των γυναικοκτονιών, με βάση τους επιμέρους λόγους που διαπράχθηκε το εν λόγω έγκλημα. Έτσι, υπάρχουν «ρατσιστικές» (racist), «ομοφοβικές/ λεσβοφοβικές» (homophobic/lebsicide), μαζικές (mass), συντροφικές/ συζυγικές (Intimate partner/ marital femicide), γυναικοκτονίες για λόγους τιμής (Honor-related femicide) και πολλές άλλες κατηγορίες γυναικοκτονιών (Radford 1992, σ. 7).

Έχοντας διευκρινίσει τον όρο γυναικοκτονία, θα αναφερθούμε στις θεωρητικές προσεγγίσεις για αυτή τη μορφή βίας. Οι προσεγγίσεις είναι παρόμοιες με αυτές για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών και κοριτσιών, καθώς η γυναικοκτονία έχει αναγνωριστεί ως ένα κομμάτι της έμφυλης βίας, και συγκεκριμένα ως το ύστατο άκρο αυτής - η «κορύφωση της» όπως αναφέρει η Πετράκη (2020, σ. 20-21). Για να αντιληφθούμε πώς συνδέεται η γυναικοκτονία με την έμφυλη βία, αρκεί να σκεφτούμε τη θεωρία του συνεχούς, της ρευστότητας της έμφυλης βίας της Kelly (1987) και να αναγνωρίσουμε τα κοινά αίτια/στοιχεία των διαφόρων μορφών έμφυλης βίας και των γυναικοκτονιών.

Υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις για τους λόγους που οι άντρες (κυρίως, αλλά και γυναίκες) δολοφονούν γυναίκες και κορίτσια, λόγω του φύλου τους. Κεντρικό ρόλο έχει η πατριαρχία, οι άνισες σχέσεις φύλου και οι αντιλήψεις που τα προηγούμενα παράγουν για τον άνδρα ως κυρίαρχο και τη γυναίκα ως υποταγμένη, υποδεέστερη, και τελικά ως «κτήμα» των ανδρών. Οι Margo Wilson και Martin Daly (2017, σ. 85-96) υποστήριξαν ότι βασική αιτία των γυναικοκτονιών είναι ότι οι γυναίκες θεωρούνται «κτήμα» ή «ιδιοκτησία», και γι' αυτό χρησιμοποίησαν τον όρο «κτητικότητα/ αίσθηση ιδιοκτησίας» (proprietary). Με τον όρο αυτό, αντικαθιστούν τη ζήλια, γιατί όπως αναφέρουν ο νέος όρος δεν εμπεριέχει μόνο τα συναισθήματα, αλλά και τις κοινωνικές σχέσεις. Και αυτό γιατί οι κοινωνικές σχέσεις επιτρέπουν στην εκάστοτε χρονική περίοδο και κοινωνία, ορισμένες ομάδες ανθρώπων (σκλάβοι, παντρεμένες γυναίκες, παιδιά) να αναγνωρίζονται ως αντικείμενα, ως ιδιοκτησία, στην οποία οι ιδιοκτήτες έχουν απόλυτο έλεγχο και πλήρη δικαιώματα πάνω στα σώματα και στις ζωές τους.

Οι Caputi and Russell (1992, σ. 13-15) υποστηρίζουν ότι η γυναικοκτονία είναι ένα μέσο της σεξιστικής τρομοκρατίας (sexist terrorism), και συγκεκριμένα το τελικό στάδιο της. Μέσω αυτής οι άντρες αποσκοπούν στη διατήρηση των έμφυλων ρόλων, της κυριαρχίας τους (male supremacy), της εξουσίας και του ελέγχου (power and control). Αντίστοιχα, συνδυάζοντας τις γυναικοκτονίες με τις πατριαρχικές δομές, η Πετράκη (2020, σ. 20-21) αναφέρει ότι « η γυναικοκτονία είναι η πιο ριζοσπαστική έκφραση του μίσους ενάντια στις γυναίκες. Είναι το να σκοτώνεις μία γυναίκα για αυτό που είναι». Σύμφωνα με αυτή την οπτική, υποστηρίζεται ότι η γυναικοκτονία ήταν παρούσα σε όλες τις πατριαρχικές κοινωνίες, ως μέσο ελέγχου ή τιμωρίας για τις γυναίκες που αρνούνταν να ζήσουν με βάση τα πρότυπα, τα οποία ορίζουν οι ανδροκρατούμενες κοινωνίες. Ειδικά η δολοφονία των συζύγων ήταν αποδεκτή, καθώς οι γυναίκες θεωρούνταν «κτήμα» του άντρα, πολλές φορές το μοναδικό κομμάτι «ιδιοκτησίας» του (Russell and Radford 1992, σ. 25-52, Πετράκη, 2020, σ. 20-21). Εδώ παρατηρείται σύνδεση με τη θεώρηση της Brownmiller ότι οι γυναίκες αποτέλεσαν «το πρώτο πραγματικό κομμάτι ιδιοκτησίας των ανδρών» (Brownmiller, 1993, σ. 17), καθώς και με την ανάλυση της Bograd ότι ένας άντρας ανεξαρτήτως της τάξης, της εθνικότητας, της φυλής και οποιασδήποτε ταυτότητας η οποία ενδέχεται να μειώσει τη θέση του στην κοινωνία, μπορεί μέσω της βίας να καταπιέσει μια γυναίκα (Bograd, 1988, σ. 13-15).

Κεφάλαιο 3 Πολιτικές για την οικογένεια και την αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας στο διεθνές και ελληνικό πλαίσιο

Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλύσουμε τις πολιτικές –διεθνώς αλλά με εστίαση στην Ελλάδα–, για την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας, καθώς και τις δομές και υπηρεσίες που υπάρχουν για την επίτευξη αυτού του στόχου. Ωστόσο, πριν επικεντρωθούμε σε αυτές, θα αναφερθούμε σε πολιτικές, οι οποίες υποστήριζαν άμεσα ή έμμεσα την πατριαρχική οικογένεια και την κυριαρχία των ανδρών εντός αυτής.

3.1 Προσεγγίσεις και πολιτικές στήριξης της πατριαρχίας

Η σημαντικότητα της αναφοράς σε πολιτικές που στηρίζουν την πατριαρχία σχετίζεται με το ότι «κάθε κοινωνική πολιτική (άρα και οικογενειακή πολιτική) εκφράζει και αναπαράγει αξίες, υπηρετεί συγκεκριμένους στόχους» (Μουσούρου, 2005, σ. 195). Με αυτή τη λογική, οι πολιτικές οι οποίες θα αναφέρουμε εκφράζουν και αναπαράγουν την πατριαρχία και συγκεκριμένα την πατριαρχική οικογένεια.

Τι εννοούμε, όμως, με την έννοια της «πατριαρχίας»; Το λεξικό Britannica ορίζει την πατριαρχία ως «κοινωνικό σύστημα στο οποίο ο πατέρας ή ένας μεγαλύτερος σε ηλικία άνδρας έχει την απόλυτη εξουσία της οικογένειας...». Αυτός είναι ένας ορισμός που έχει ξεπεραστεί αλλά είναι σημαντικό να τον αναφέρουμε για να δείξουμε ότι η ανδρική κυριαρχία (male supremacy)/ υποταγή των γυναικών ιχνηλατείται και συνδέεται αρχικά με την οικογένεια.

Οι φεμινίστριες ήταν οι πρώτες που χρησιμοποίησαν την λέξη με το περιεχόμενο μιας γενικότερης υποταγής των γυναικών και έχουν εμπλουτίσει τον ορισμό. Σύμφωνα με αυτές, η πατριαρχία είναι ένα κοινωνικό-πολιτικό-ιδεολογικό σύστημα άσκησης της ανδρικής εξουσίας/ έμφυλων ιεραρχιών πάνω στις γυναίκες, είτε στον δημόσιο (συλλογικά) είτε στον ιδιωτικό χώρο (ατομικά). (Στρατηγάκη, 2007, σ. 28, Firestone, 1970, σ. 206-208, Hartmann, 2004, Rich όπως αναφέρεται στο Bennet, 1989, σ.60).

Βασικά εργαλεία της πατριαρχίας για τη διατήρηση και αναπαραγωγή της είναι η κατασκευή του φύλου και των έμφυλων ρόλων (Σκότ, 1997), ο διαχωρισμός του ιδιωτικού και του δημόσιου χώρου και ο ανάλογος καταμερισμός εργασίας, οι νόμοι, η βιολογική θεώρηση της οικογένειας, η ανατροφή των παιδιών, ο ετεροφυλόφιλος γάμος, η θρησκεία (Millet, 2000, σ. 33), η γλώσσα και η παράδοση (Rich όπως αναφέρεται στο Bennet, 1989, σ.60), ο (νεοφιλελεύθερος) καπιταλισμός (Eisenstein, 1978β, σ. 48) καθώς και η έμφυλη βία, στην οποία εστιάζουμε σε αυτή την εργασία(Στρατηγάκη, 2007, σ. 28, Firestone, 1970, σ. 206-208, Hartmann, 2004).

Η Kate Millet υποστήριξε ότι η εξουσία που ασκούν οι άντρες στις γυναίκες συλλογικά οφείλεται στο ότι : «Ο στρατός, η βιομηχανία, η τεχνολογία, το πανεπιστήμιο, η επιστήμη, τα πολιτικά κόμματα, το πιστωτικό σύστημα, εν ολίγοις κάθε κέντρο εξουσίας στην κοινωνία, συμπεριλαμβανομένης και της κατασταλτικής δύναμης της αστυνομίας, βρίσκεται ολοκληρωτικά σε ανδρικά χέρια» (Millet, 2000, σ. 25). Η πατριαρχία και ο καπιταλισμός θεωρούνται δύο ανεξάρτητα αλλά συνεργαζόμενα συστήματα (Eisenstein, 1978, Firestone, 1970, σ.206-208, Hartmann, 2004, Smith, 1983, σ.37).

Η Judith Butler ωστόσο άσκησε κριτική στη χρήση του όρου «πατριαρχία» με μια κανονιστική χροιά. Αναφέρει ότι η πατριαρχία, που νοείται ως καταπίεση των γυναικών, δεν πρέπει να θεωρείται ως το καθολικό σύστημα έμφυλων ιεραρχιών σε όλες τις κοινωνίες. Υποστηρίζει ότι τα έμφυλα συστήματα (σύστημα φύλου/ sex/gender system όπως το ονομάζει η Rubin, 1990 ή πατριαρχίες όπως το ονομάζουν οι Αβδελά & Ψαρρά, 1991, σ. 70) πρέπει να μελετηθούν με εστίαση σε συγκεκριμένες κοινωνίες και ιστορικές περιόδους και να συνδεθούν με άλλες ταυτότητες όπως η φυλή, η τάξη, η εθνικότητα. Με αυτόν τον τρόπο θα αποφευχθεί η επιβολή της δυτικής φεμινιστικής θεωρίας σε άλλες ιστορικές περιόδους, χώρες και

πολιτισμούς, στις οποίες τα συστήματα φύλου είναι δυνητικά διαφορετικά (Butler, 1999, σ.6-11, βλ. Rubin, 1990 για παρόμοια κριτική).

Όσον αφορά στο πλαίσιο της οικογένειας, η Russell (1990, σ. 74) υποστηρίζει ότι ο γάμος είναι η μόνη σχέση στην οποία οι σεξουαλικές πράξεις επιβάλλονται από τον νόμο και πως «ακόμη και αν δεν διαπραχθεί βιασμός, υπάρχουν πράξεις που μοιάζουν με βιασμό»⁸. Ένας ακόμη νόμος που υποστηρίζει την πατριαρχική οικογένεια, με ιδιαίτερα εμφανή τρόπο, είναι αυτός που κατοχυρώνει την νομική πατρική εξουσία στην Αρχαία Ρώμη. Συγκεκριμένα, ο Πάτερ Φαμίλιας (Pater Familiās), δηλαδή ο μεγαλύτερος σε ηλικία άντρας της οικογένειας, είχε την απόλυτη εξουσία πάνω στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας ακόμη στη ζωή τους (Νόβα-Καλτσούνη, 2018, σ. 56-57). Αυτή την εξουσία του άνδρα παρατηρεί και ο Engels, ο οποίος, όπως προαναφέραμε, υποστήριξε ότι οι άντρες εξουσίαζαν/εξουσιάζουν τις γυναίκες, και όχι απλά έχουν το δικαίωμα να ασκήσουν βία κατά αυτών, αλλά «και αν ο άνδρας την σκοτώσει, απλά εξασκεί τα δικαιώματά του» (Engels 2010 [1884], σ. 31).

Την ύπαρξη ελαφρυντικών όταν διαπράττονται γυναικοκτονίες εντοπίζει η Αβδελά (2002) στην έρευνά της. Οι «λόγοι τιμής» στις δολοφονίες γίνονται αποδεκτοί από τα δικαστήρια, και οι ποινές μειώνονται ανάλογα με τον βαθμό αποδοχής των εγκλημάτων αυτών από το δικαστήριο και την κοινωνία. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο είναι αναγκαία η αναγνώριση του όρου γυναικοκτονίας. Όπως αναφέρει η Πετράκη (2020, σ. 23), με τη νομική αναγνώριση της, «η γυναικοκτονία αποτελεί επιβαρυντικό στοιχείο και όχι ελαφρυντικό, όπως στο παρελθόν με τα εγκλήματα τιμής».

Στην Ελλάδα πριν το Σύνταγμα του 1975, το οποίο αναγνωρίζει για πρώτη φορά την ισότητα του φύλων και δηλώνει ότι όσοι νόμοι αντιτίθεται στην έμφυλη ισότητα πρέπει να αλλάξουν στα επόμενα χρόνια (Στρατηγάκη, 2007, σ. 79-80), ίσχυε ένα Οικογενειακό Δίκαιο με πατριαρχικό χαρακτήρα. Κάποιοι από τα άρθρα που υπονόμευαν την ισότητα του φύλου ήταν ότι ο σύζυγος ήταν ο αρχηγός («κεφαλή») της οικογένειας και ασκούσε την πατρική εξουσία, ενώ η γυναίκα είχε την αποκλειστική ευθύνη για τη φροντίδα των παιδιών και την οικιακή εργασία, προβλεπόταν να δίνει προίκα ως «αποζημίωση» στον άντρα που ορίζεται ως εκείνος που θα πρέπει να αντιμετωπίζει τα «βάρη του γάμου». Ακόμη, η σύζυγος είχε την υποχρέωση να μείνει στην κατοικία που επέλεγε ο σύζυγος, καθώς και να φέρει αποκλειστικά το επίθετό του (βλ. Στρατηγάκη, 2007, σ. 79-80, Μουσούρου 2005, σ. 205-209). Επίσης, σύμφωνα με τον νόμο 1942/1950, η άμβλωση ήταν ποινικό αδίκημα, εκτός συγκεκριμένων

⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι, ότι στους Νόμους του Σόλωνα, αναφερόταν ο επιθυμητός αριθμός σεξουαλικών συνευρέσεων μεταξύ των συζύγων (Νόβα-Καλτσούνη, 2018, σ. 54).

περιπτώσεων. Με βάση τις παραπάνω νομικές προβλέψεις, παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα μέχρι τις αλλαγές στο Οικογενειακό Δίκαιο του 1983, οι αξίες που εκφράζονταν μέσω των νόμων (και άρα αναπαράγονταν σύμφωνα με τον συλλογισμό της Μουσούρου, 2005, σ. 195), υποστήριζαν την πατρική εξουσία, την υποταγή της γυναίκας και την αλληλοσυμπληρωματικότητα των ρόλων με βάση το φύλο, όπως την ανέλυσε ο Parsons (Bales and Parsons 1956, σ. 10-24).

Το Οικογενειακό Δίκαιο άλλαξε με τον Νόμο 1329/1983, στον οποίο καταργήθηκε το αρχηγικό δικαίωμα του άνδρα, η πατρική εξουσία έγινε γονική μέριμνα (Στρατηγάκη, 2007, σ. 80), καταργήθηκε ο θεσμός της προίκας και η υποχρέωση της γυναίκας να παίρνει το επώνυμο του συζύγου της με τον γάμο (ο κάθε σύζυγος διατηρεί υποχρεωτικά το γονικό του επώνυμο), προβλέφθηκε δήλωση στην τέλεση του γάμου όσον αφορά στο ποιο επώνυμο θα έχει το παιδί, αποποινικοποιήθηκε η μοιχεία. Παρά τις μεγάλες αλλαγές στην κατεύθυνση της έμφυλης ισότητας στο πλαίσιο της οικογένειας που επέφερε, ο Νόμος 1329/1983 δεν προβλέπει ούτε για την ενδοοικογενειακή βία ούτε για τον εντός του γάμου βιασμό. Μπορούμε να πούμε ότι το στοιχείο του νόμου, αναδεικνύει την άποψη ότι η παντρεμένη γυναίκα ανήκει στον σύζυγο της, και ακόμη περισσότερο φαίνεται να αποδέχεται (αφού δεν την προβλέπει) την «εξαιρέση του συζυγικού βιασμού» (marital rape exception), όπως την ανέλυσε η Russell (1990, σ. 17).

3.2 Πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης ενδοοικογενειακής βίας

Αφού αναφέραμε τις πολιτικές που υποστηρίζουν την πατριαρχική οικογένεια, και άμεσα ή έμμεσα την έμφυλη ενδοοικογενειακή βία, θα παραθέσουμε τις πολιτικές για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου.

Υπάρχουν διάφορες θεωρίες για το ποιο είδος πολιτικής είναι το καταλληλότερο για την αντιμετώπιση της έμφυλης ανισότητας και της βίας κατά των γυναικών. Κάποιες, κατά βάση οι προσεγγίσεις των μαρξιστριών φεμινιστριών, προτείνουν πολιτικές που θα μεταφέρουν τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων, από τον ιδιωτικό παραδοσιακό γυναικείο στον δημόσιο χώρο, και γενικότερα εστιάζουν στην υλική βάση της καταπίεσης. Σκοπός είναι να καταργηθούν τα οικονομικά δεσμά, που αναγκάζουν τις γυναίκες να υπομένουν θέσεις έμφυλης ιεραρχίας, όπως ο έμφυλος καταμερισμός της εργασίας και ο γάμος (βλ. Smith, 1983, Engels, 2010 [1884], σ. 39-40). Ως καταλληλότερο μέσο για αυτή την αλλαγή προτείνεται ο «σοσιαλιστικός φεμινισμός» (socialist feminism), ο οποίος αναγνωρίζει τη συνάρθρωση της πατριαρχίας με τον καπιταλισμό, «καπιταλιστική πατριαρχία» όπως

ονομάζεται, και θεωρείται ότι μπορεί να ανατραπεί μόνο μέσω της οικοδόμησης του σοσιαλισμού (βλ. Eisenstein, 1978α, 1978β). Η αλλαγή του τρόπου παραγωγής προτάθηκε και από άλλες θεωρητικούς, καθώς υποστηρίχθηκε ότι οποιεσδήποτε πολιτικές ισότητας ή καταπολέμησης της βίας εντός του καπιταλιστικού συστήματος, δεν θα έφερναν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, δεδομένου ότι το σύστημα βασίζεται στις ανισότητες και στην καταπίεση (βλ. Arruzza, Bhattacharya & Fraser, 2019, σ. 14).

Ωστόσο, έχει υπάρξει κριτική στο αν η αλλαγή της οικονομικής βάσης της ανισότητας αρκεί για την επίλυση αυτού το προβλήματος. Όπως είχαμε υποστηρίζει, πατριαρχία και καπιταλισμός είναι δύο διαπλεκόμενα, αλλά και ανεξάρτητα συστήματα (Eisenstein, 1978, Firestone, 1970, σ. 206-208, Hartmann, 2004, Smith, 1983, σ.37). Έτσι, ακόμη και αν αλλάξει η υλική βάση, δεν αλλάζει απαραίτητα και το ιδεολογικό υπόβαθρο της πατριαρχίας.

Αυτή τη συσχέτιση αλλά και τη μερική ανεξαρτησία της πατριαρχίας από την υλική βάση, αναγνώρισε, χωρίς φυσικά να την κατονομάσει, δεδομένης της ιστορικής περιόδου, ο Λένιν το 1919 στην «Μεγάλη Πρωτοβουλία». Αναφέρει ότι οι πρώτες πολιτικές και δομές της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, σκόπευαν σε αυτό που είχε προτείνει ο Engels. Δηλαδή, αφενός να μεταφερθεί η οικιακή εργασία και η φροντίδα στον δημόσιο τομέα (κοινές εστίες φαγητού, οι βρεφικοί σταθμοί, οι παιδικοί κήποι) και αφετέρου να καταργηθούν οι νόμοι που υπονόμευαν τη θέση της γυναίκας. Υποστηρίζει, όμως, ότι αν και τα παραπάνω μέτρα και πολιτικές ενισχύουν τη ισοτιμία της σχέσης της γυναίκας με τον άντρα στην κοινωνική παραγωγή και ζωή, δεν είναι ικανά να την απελευθερώσουν (Μαρξ, Ένγκελς, & Λένιν, 1984, σ. 109-111). Για την απελευθέρωση της γυναίκας, ο Λένιν αναφέρει τη μαζική πάλη για την αλλαγή της ιδεολογίας της εποχής, με βάση την οποία η γυναίκα είναι «σκλάβο του σπιτιού», και την ανάδυσση του «σοσιαλιστικού νοικοκυριού» (Λένιν, όπως αναφέρεται στο Ριζοσπάστης, 2011). Παρόμοια, εμείς μπορούμε να αναφέρουμε ότι η πάλη για την αλλαγή της ιδεολογίας, πρέπει να στοχεύει στην αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και στην απελευθέρωση της γυναίκας από τα «σπίτια του τρόμου τρόμου» (Houses of terror) (βλ. Stanko, 1990, σ. 57).

Οι πολιτικές αντιμετώπισης της έμφυλης βίας δεν ακολούθησαν την ανάπτυξη των κοινωνικών κρατών/ κρατών ευημερίας (welfare states), όπως άλλες πολιτικές ισότητας (εργασία των γυναικών, άδειες μητρότητας, παιδική φροντίδα) (Corradi & Stöckl, 2016). Ο Esping-Andersen (1990) κατέταξε τα κοινωνικά κράτη σε τρεις κατηγορίες (φιλελεύθερο, κορπορατιστικό/συντηρητικό, σοσιαλδημοκρατικό) με βάση τον βαθμό αποεμπορευματοποίησης. Τα κράτη κάθε κατηγορίας, αν και είχαν ιδιαιτερότητες και μεταξύ τους διαφοροποιήσεις, είχαν σε ένα βαθμό σύγκλιση στις πολιτικές τους. Αυτό, ωστόσο, δεν

ίσχυε για τις πολιτικές για την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, και εξαιτίας αυτού προτάθηκε μια νέα τυπολογία, μια παραλλαγή της τυπολογίας του Esping-Andersen για τα κράτη ευημερίας. Η παραλλαγή αυτή κατατάσσει τα κράτη με βάση την περίοδο της χάραξης πολιτικών για την έμφυλη βία. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες, με την πρώτη να ξεκινάει στην δεκαετία του 1970 (Corradi & Stöckl, 2016, σ. 3) ταυτόχρονα με την ανάδυση του δεύτερου κύματος φεμινισμού και των θεωρητικών προσεγγίσεων για την έμφυλη βία. Παρατηρείται ότι όπως τα φεμινιστικά κινήματα έφεραν στο προσκήνιο τη βία κατά των γυναικών, έτσι και επηρέασαν τη σχεδίαση και εφαρμογή πολιτικών για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας.

Οι συγγραφείς, κατέταξαν δέκα κράτη ανάλογα με την περίοδο χάραξης των εν λόγω πολιτικών σε τρεις φάσεις: Στις χώρες της πρώτης φάσης (early birds countries), όπως η Ολλανδία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι πρώτες πολιτικές αναπτύχθηκαν τις δεκαετίες 1970-1980. Στις χώρες της δεύτερης φάσης (intermediate countries), όπως η Γαλλία, η Φινλανδία, η Γερμανία και η Ισπανία, στις οποίες αναπτύχθηκαν τις δεκαετίες 1980-1990. Στις χώρες τρίτης φάσης (newcomer countries), όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Σλοβενία, στις οποίες αναπτύχθηκαν μετά το 1990 (Corradi & Stöckl, 2016, σ. 3, Μαυρομμάτη-Λαγάνη, 2020, σ. 29). Η Ελλάδα αν και δεν ήταν στην αρχική τυπολογία, μπορεί να ενταχθεί στις χώρες τρίτης φάσης. Η καθυστέρηση της χώρας, οφείλεται και στη δυσκολία ανάδυσης φεμινιστικών κινήματων λόγω της Δικτατορίας, κινήματα που όπως προαναφέραμε είναι κεντρικά για τη χάραξη πολιτικών για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών (Μαυρομμάτη -Λαγάνη, 2020, σ. 86).

Τις τελευταίες δεκαετίες προτάθηκαν εξειδικευμένες πολιτικές για την αντιμετώπιση της έμφυλης ανισότητας και βίας, ένα είδος «προοδευτικής κοινωνικής πολιτικής» (progressive social policy). Στόχος της πολιτικής αυτής είναι τόσο η διεύρυνση της ιδιότητας του πολίτη σε ομάδες που ιστορικά δέχθηκαν διακρίσεις, όπως οι γυναίκες, όσο και η αναδιοργάνωση της κοινωνίας με σκοπό την αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων –στην περίπτωση μας την πρόληψη και αντιμετώπιση της έμφυλης βίας (Htun & Weldon, 2012, σ. 549-552). Αυτές οι πολιτικές έχουν μεγάλο εύρος, και μπορούν να πάρουν τη μορφή της αναγνώρισης της βίας κατά των γυναικών ως ξεχωριστό έγκλημα στα εθνικά νομικά πλαίσια, της οικονομικής ενίσχυσης, της δημιουργίας συμβουλευτικών κέντρων, ξενώνων φιλοξενίας, και στεγαστικών πολιτικών για γυναίκες, οι οποίες έχουν υποστεί έμφυλη βία. Αφορούν, επίσης, την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και των επαγγελματιών σε θέματα φύλου και έμφυλης βίας (βλ. Htun & Weldon, 2012, σ. 550). Στη διαδικασία χάραξης και εφαρμογής αυτών των προοδευτικών πολιτικών, σημαντική είναι η δράση των κινήματων, καθώς αποτελούν φορείς αντίδρασης στις κυρίαρχες ανδροκρατικές αντιλήψεις και πρακτικές και

αλλαγής του κοινωνικού γίνεσθαι. Ειδικότερα, στην περίπτωση έμφυλης βίας, το φεμινιστικό κίνημα (καθώς και το κίνημα MeToo) ήταν αυτό που άσκησε και συνεχίζει να ασκεί πίεση για την εφαρμογή τέτοιων πολιτικών (Htun & Weldon, 2012, Corradi & Stöckl, 2016).

Η πρώτη διεθνής προσπάθεια για την χάραξη των εν λόγω πολιτικών, έγινε μόλις το 1993 στην Παγκόσμια Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Βιέννη, στην οποία αναγνωρίστηκε ότι η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να συντελεστεί και στον οικιακό χώρο, όπως στην περίπτωση της βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών (UN General Assembly, 1993). Ακολούθησε η Πλατφόρμα δράσης του Πεκίνου το 1995, η οποία αναφέρει ως αποστολή της, τη σχεδίαση, εφαρμογή και επίβλεψη πολιτικών που να είναι ευαισθητοποιημένες προς θέματα φύλου, να διασφαλίζουν την ισότητα των φύλων και να σκοπεύουν στην εξάλειψη κάθε μορφή βίας κατά των γυναικών, στην βάση της Διάσκεψης της Βιέννης ότι τα «δικαιώματα των γυναικών είναι ανθρώπινα δικαιώματα». Η Πλατφόρμα αυτή αποτέλεσε αφορμή για τη δημιουργία προγραμμάτων, από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Πρώτο πρόγραμμα ήταν το Δάφνη (Daphne 2000-2003) για τη βία κατά των παιδιών, νεαρών ατόμων και γυναικών, το οποίο σκόπευε στην έρευνα των αιτιών και των διαφόρων μορφών βίας, στη δημιουργία ενός κοινού εννοιολογικού πλαισίου για τη βία και τέλος προτάσεων για την αναγνώριση και αποτροπή της βίας. Ακολούθησαν και άλλα προγράμματα και προβλέψεις από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όμως παρατηρείται, ότι τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000, έχουμε μια περιστασιακή εφαρμογή τέτοιων πολιτικών, χωρίς τελικά να έχει δημιουργηθεί κοινή πολιτική ή επαρκείς δομές φιλοξενίας και στήριξης κακοποιημένων γυναικών στα κράτη-μέλη (Αρτινοπούλου, 2006, σ.27).

Από το πρώτο μόλις πρόγραμμα (Δάφνη), η εστίαση της ΕΕ ήταν στη δράση των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), ή στη συνεργασία μη κυβερνητικών και κυβερνητικών φορέων. Παρατηρείται, λοιπόν, από την μία πλευρά η επιθυμία για συνεργασία των φεμινιστικών κινήματων με τους κυβερνητικούς φορείς. Από την άλλη, όμως, δεν δημιουργήθηκαν επαρκείς δημόσιες δομές για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Παρά τις ελλείψεις, οι πολιτικές της ΕΕ, αλλά και οι διεθνείς συμφωνίες, ήταν αυτές που προώθησαν το θέμα της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας στους επίσημους ελληνικούς φορείς.

Στην Ελλάδα η αναγνώριση της βίας κατά των γυναικών έγινε σε μεγάλο βαθμό το 2006, όταν ο Νόμος 3488/2006 εναρμονίστηκε με την Οδηγία 2002/73/ΕΚ για τη σεξουαλική παρενόχληση στον χώρο εργασίας, και κυρίως με τον Νόμο 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία (Στρατηγάκη, 2021, σ. 180-185). Αν και ο ν. 3500/2006 είχε κάποιες

ελλείψεις όσον αφορά την αρωγή των θυμάτων και συμπληρώθηκε με τον ν.3463/2006 (άρθρο 75) του Κώδικα των Δήμων (βλ. Στρατηγάκη, 2021, σ. 182), ήταν ένα μεγάλο βήμα για τη χάραξη πολιτικών για τη βία κατά των γυναικών. Ποινικοποιείται, μετά από μεγάλη καθυστέρηση, ο βιασμός εντός γάμου (άρθρο 8) όπως και η ενδοοικογενειακή βία, η οποία αποτελεί πλέον τεκμήριο κλονισμού του γάμου (άρθρο 3). Θεσμοθετείται η ποινική διαμεσολάβηση για την ενδοοικογενειακή βία σε βαθμό πλημμελήματος και παρέχεται η δυνατότητα απομάκρυνσης του δράστη από την οικογενειακή κατοικία με βάση την επιθυμία του θύματος. Τέλος, προβλέπεται ο δράστης να παρακολουθήσει «ειδικό συμβουλευτικό θεραπευτικό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας σε δημόσιο φορέα» (άρθρο 11).

Όσον αφορά στην ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για την έμφυλη βία, την δημιουργία και διαχείριση δομών, αλλά και γενικότερα την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και την προαγωγή της ισότητας των φύλων, αρμόδιος φορέας είναι η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων. Η ΓΓΙΦ με το άρθρο 7 του Π.Δ. 84/2019 μετονομάστηκε σε Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων και με το άρθρο 2 του Π.Δ. 3/2021 Γενική Γραμματεία Δημογραφικής και Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων.

Ωστόσο, η νεότερη εξέλιξη της Γενικής Γραμματείας προβληματίζει περισσότερο. Με το Προεδρικό Διάταγμα στις 27/6/2023 απαλείφεται η λέξη «Φύλων» από τον τίτλο, η Γενική Γραμματεία γίνεται Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και μεταφέρεται στο νεοσύστατο Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας. Η εξέλιξη αυτή προβληματίζει στον βαθμό που αφενός το ζήτημα του φύλου όχι απλά υποβαθμίζεται (όπως τα προηγούμενα χρόνια με τις μετονομασίες της ΓΓΙΦ και τη σύνδεσή της με ζητήματα οικογένειας και δημογραφικών πολιτικών) αλλά εξαφανίζεται με την απάλειψη του όρου «φύλων» και αφετέρου η έμφαση είναι στην οικογένεια δείχνοντας μια πορεία επανατοποθέτησης στη ταύτιση των γυναικών με τον ιδιωτικό χώρο. Κι αυτό παρά την αυξανόμενη βία κατά των γυναικών γενικά και ειδικότερα στο πλαίσιο της οικογένειας.

Με το Εθνικό πρόγραμμα για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών (2009-2013) της ΓΓΙΦ, τα συμβουλευτικά κέντρα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων αυξάνονται. Από τα δύο προ υπάρχοντα στην Αθήνα και στον Πειραιά, σε τουλάχιστον ένα συμβουλευτικό κέντρο για την υποδοχή κακοποιημένων γυναικών για κάθε μια από τις δεκατρείς (13) πρωτεύουσες περιφερειών. Επίσης, προβλέπεται παρόμοια αύξηση των ξενώνων φιλοξενίας για κακοποιημένες γυναίκες (ΓΓΙΦ, 2010, σ. 22, βλ.

Στρατηγάκη, 2021, σ. 195-196). Σήμερα λειτουργούν⁹ είκοσι επτά (27) Συμβουλευτικά Κέντρα στους Δήμους : Αλεξανδρούπολης, Αρταίων, Βέροιας, Ελευσίνας, Ζακύνθου, Θήβας, Καβάλας, Καλαμάτας, Καρδίτσας, Κεφαλονιάς, Καστοριάς, Κατερίνης, Κερατσινίου-Δραπετσώνας, Κορινθίων, Κω, Περιστερίου, Πρέβεζας, Πύργου, Ρεθύμνης, Ρόδου, Σερρών, Τρικκαίων, Φλώρινας, Φυλής, Χαλανδρίου, Χαλκιδέων και Χίου. Ακόμη λειτουργούν δέκα οκτώ (18) Ξενώνες Φιλοξενίας των Γυναικών θυμάτων βίας και των παιδιών τους Δήμους: Αγρινίου, Αθηναίων, Βόλου, Ηρακλείου (Κρήτης), Θεσσαλονίκης, Ιωαννιτών, Κέρκυρας, Κοζάνης, Κομοτηνής, Κορδελιού-Ευόσμου, Λαμιέων, Λαρισαίων, Λέσβου, Πατρέων, Πειραιώς, Ρόδου, Τρίπολης και Χανίων, καθώς και δύο (2) Ξενώνες του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ) στην Αθήνα και την Θεσσαλονίκη, για το οποία αναφέρει η ΓΓΟΔΙΦ στην επίσημη ιστοσελίδα της ότι θα αναβαθμιστεί η λειτουργία, τους.

Από το Εθνικό πρόγραμμα για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών (2009-2013) δημιουργήθηκε η τηλεφωνική γραμμή SOS 15900 και η ηλεκτρονική διεύθυνση ταχυδρομείου sos15900@isotita.gr, οι οποίες προσφέρουν υπηρεσίες ενημέρωσης και τηλεφωνικής συμβουλευτικής σε θύματα όλων των μορφών βίας λόγω φύλου, και λειτουργεί μέχρι σήμερα, είναι πανελλαδικής εμβέλειας, 24ωρης λειτουργίας, 365 μέρες τον χρόνο.

Επίσης, τροποποιήθηκε ο ν. 3500/2006, με την διεύρυνση της έννοιας της οικογένειας για να ενταχθούν και τα πρόσωπα που σύναψαν και διατηρούν σχέση ή σύμφωνο συμβίωσης, συμπεριλήφθηκαν στον νόμο οικογενειακά σχήματα χωρίς την προϋπόθεση της συνοίκησης και τροποποιήθηκε το άρθρο 11 για τις υποχρεώσεις του δράστη πλημμελήματος ενδοοικογενειακής βίας, ώστε να προβλέπονται πλέον ένομες συνέπειες (βλ. Στρατηγάκη, 2021, σ. 205-206).

Μεγάλης σημασίας είναι η κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, με τον νόμο 4531/2018. Για να υπάρξει συμφωνία μεταξύ της Σύμβασης και του εθνικού νομοθετικού πλαισίου, καταργήθηκε η παρ. 3 του άρθρου 339 Π.Κ., το οποίο προέβλεπε ότι αν ο δράστης και το θύμα αποπλάνησης ανηλικού κάτω των 15 ετών, τελέσουν γάμο, η ποινική δίωξη μπορούσε να διακοπεί (βλ. Στρατηγάκη, 2021, σ. 205-206). Όπως αναφέρεται στην 3η ετήσια έκθεση της Γενικής Γραμματείας Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, το άρθρο 11 της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης ζητάει από τα κράτη να συλλέξουν και να δημοσιοποιήσουν στατιστικά στοιχεία για κάθε μορφή βίας (Council of Europe, 2011, άρθρο

⁹ Οι πληροφορίες για την λειτουργία των συμβουλευτικών κέντρων, των ξενώνων φιλοξενίας και της γραμμής SOS 15900 αναρτήθηκαν από την επίσημη ιστοσελίδα της ΓΓΟΔΠΦ, <https://isotita.gr/>.

11). Η Σύμβαση ανέδειξε ως αρμόδιο φορέα για αυτές τις διαδικασίες το Παρατηρητήριο Ισότητας των Φύλων της ΓΓΟΔΠΦ (ΓΓΟΔΠΦ, 2022, σ. 104). Έτσι από το 2018, το Παρατηρητήριο συλλέγει τα περιστατικά της βίας κατά των γυναικών, κυρίως μέσω του ν. 3500/2006 και δημοσιοποιεί τα εν λόγω δεδομένα στις «Ετήσιες Εκθέσεις για τη Βία Κατά των Γυναικών». Ωστόσο, ακόμη παρατηρούνται τεχνικές δυσκολίες, στην διαμόρφωση της βάσης δεδομένων για τα περιστατικά, από την Ελληνική Αστυνομία και το Υπουργείο Δικαιοσύνης (ΓΓΟΔΠΦ, 2022, σ. 104).

Κλείνοντας το κεφάλαιο, θα αναφερθούμε σε κάποιες προτεινόμενες πολιτικές. Η ΓΓΟΔΠΦ (τέως ΓΓΙΦ) ήδη από το 2009, έχει ζητήσει την δημιουργία ενός ενιαίου πλαισίου νόμου για την έμφυλη βία, στο οποίο να εντάσσεται κάθε είδος έμφυλης βίας, είτε τελείται στον οικιακό είτε στον δημόσιο χώρο (ΓΓΙΦ, 2009, σ. 70). Παράλληλα, οι φεμινιστικές οργανώσεις προτείνουν την ένταξη του όρου γυναικοκτονία ως ενός ξεχωριστού εγκλήματος στα εθνικά νομικά πλαίσια. Όπως υποστηρίζεται, ενώ υπάρχει ο ρατσιστικός νόμος, δεν περιέχεται στον νόμο αυτό ως ρατσιστικό κίνητρο ο μισογυνισμός (Πετράκη, 2020, σ.23). Μάλιστα και το EIGE έχει ζητήσει από τα κράτη μέλη να προσαρμόσουν τα νομικά τους πλαίσια ώστε να διευκολυνθεί η ταυτοποίηση των γυναικοκτονιών (EIGE, 2017). Η πρόταση της EIGE, η οποία ζητούσε την καταγραφή του φύλου και της σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος, έχει ενταχθεί στο ελληνικό δίκαιο, και η δημοσιοποίηση ανάλογων δεδομένων αναμένεται από την ΕΛΑΣ. Ωστόσο, η πρόταση για την ένταξη του όρου Γυναικοκτονία, ως ξεχωριστού εγκλήματος στον Ποινικό Κώδικα δεν έχει υιοθετηθεί. Αυτή η καθυστέρηση αποδεικνύει την μεγάλη πορεία που έχουμε ακόμη να ακολουθήσουμε για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, και ειδικά εντός της οικογένειας στην οποία τελείται η πλειονότητα αυτών των εγκλημάτων.

Συμπεράσματα

Αν και φαινόμενο που εντοπίζεται και στο παρελθόν, η έμφυλη βία/βία κατά των γυναικών έρχεται σταδιακά να κερδίσει το ενδιαφέρον και να αναδειχθεί στον επιστημονικό και στον δημόσιο λόγο, κυρίως μετά την δεκαετία του 1970, λόγω της εστίασης του φεμινιστικού κινήματος σε αυτό, καθώς και στην ανάδυση των φεμινιστριών ακαδημαϊκών.

Η ύπαρξη της βίας κατά των γυναικών και των κοριτσιών, είναι ιδιαίτερα εμφανής στο πλαίσιο της οικογένειας (με τη διευρυμένη έννοιά της που περιλαμβάνει και συντροφικές σχέσεις). Από την αρχαιότητα με τους νόμους που χαρακτήριζαν τον βιασμό μιας γυναίκας ως παραβίαση της ιδιοκτησίας του πατέρα ή συζύγου της (Brownmiller, 1993, σ. 18-25), την

«εξαιρέση του συζυγικού βιασμού» (Russell, 1990, σ. 17) έως και με τις γυναικοκτονίες, οι οποίες σήμερα σχεδόν στο σύνολο τους διαπράττονται από κάποιο οικογενειακό πρόσωπο, καταρρίπτεται συνεχώς ο μύθος της αρμονίας της οικογένειας. Σε αυτό το πλαίσιο, η οικογένεια προσεγγίζεται και ως ένας πατριαρχικός θεσμός, ο οποίος συγκροτείται γύρω από την έμφυλη ανισότητα και ιεραρχία, αναπαράγει την πατριαρχία και παράγει συγκρούσεις και βία κατά των γυναικών.

Η βία μπορεί να γίνει αντιληπτή ως ένα συνεχές (continuum) από τις ενοχλήσεις στον δρόμο, την κακοποίηση, τον βιασμό, έως και τη γυναικοκτονία (Kelly 1987, 1988, Leidig, 1992). Αυτό το συνεχές αποκαλύπτει αφενός την πολλαπλαπλότητα των μορφών βίας και αφετέρου το δυσδιάκριτο των μεταξύ τους ορίων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση της σεξουαλικής βίας που συνυπάρχει ταυτόχρονα με τη σωματική ή/και με την ψυχολογική βία (Russell, 1990, σ. 43, 74). Αυτή η συνύπαρξη γίνεται αντιληπτή και στην περίπτωση της γυναικοκτονίας. Σύμφωνα με τον ορισμό της γυναικοκτονίας (femicide) της Marcela Lagarde, για το έγκλημα ρόλο έχει όλο το συνεχές της βίας, καθώς και η αντιμετώπιση των περιπτώσεων βίας από την αστυνομία, και όχι μόνο ο φόνος (βλ. Αρτινοπούλου, 2020, σ. 34, Βουγιούκα, 2020, σ. 74).

Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις αναγνωρίζουν ότι το συνεχές αυτό, συνδέεται με τις πατριαρχικές δομές και τη διατήρησή τους (Bograd, 1988, σ. 12, Saunders, 1988, σ. 90). Βασικό εργαλείο της πατριαρχίας είναι η οικογένεια, στο πλαίσιο της οποίας παράγονται και αναπαράγονται οι άνισοι και ιεραρχημένοι έμφυλοι ρόλοι και η ανδρική κυριαρχία. Για να επιτευχθεί αυτό, χρησιμοποιείται και η βία, είτε ως διαδικασία εκφοβισμού των γυναικών (βλ. Brownmiller, 1993, σ. 13-15) είτε ως μορφή τιμωρίας για τις γυναίκες που δεν υποτάσσονται στα πρότυπα που επιβάλλει η πατριαρχία (Russell and Radford 1992, σ. 25-52, Πετράκη, 2020, σ. 20-21), είτε ως μορφή παραδειγματισμού για τις υπόλοιπες.

Τα πρότυπα αυτά επιβάλλονται, κανονικοποιούνται και αναπαράγονται μέσω των νόμων και των πολιτικών (Μουσούρου, 2005, σ. 195). Με βάση αυτό θα πρέπει η χάραξη των πολιτικών να γίνεται με προσοχή, έτσι ώστε αυτές να μην διαιωνίζουν αλλά να αμφισβητούν και να ανατρέπουν πρότυπα που στηρίζονται στις πατριαρχικές λογικές. Γι' αυτό και η τελευταία εξέλιξη που αφορά στην απόσυρση του όρου «φύλων», στην επι της ουσίας κατάργηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων και την αντικατάστασή της από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και, τέλος, τη μεταφορά της στο νεοσύστατο Υπουργείο Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας, προβληματίζει ιδιαίτερα. Διεθνώς και στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί πρόοδος αφενός ως προς την κατάργηση των νόμων που υποστηρίζουν την πατριαρχική οικογένεια και αφετέρου ως προς

τη χάραξη νόμων και πολιτικών για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών. Ωστόσο, δεν έχει ακόμη δημιουργηθεί ένα κοινό πλαίσιο νόμου για την έμφυλη βία (ενδοοικογενειακή και δημόσια), όπως έχει προτείνει και η ΓΓΙΦ το 2009, ούτε ειδικός νόμος για τη γυναικοκτονία, όπως έχουν προτείνει το φεμινιστικό κίνημα και το Eige (EIGE, 2017).

Η αναντιστοιχία των περιστατικών βίας κατά των γυναικών και γυναικοκτονιών από αυτά που δημοσιεύονται από την ΕΛΑΣ και την ΓΓΔΟΠΙΦ σε σχέση με τα δεδομένα των διεθνών και φεμινιστικών οργανώσεων, φανερώνουν την ανάγκη για περαιτέρω εθνικές έρευνες για την έμφυλη βία/ βία κατά των γυναικών και την ολοκλήρωση του πληροφοριακού συστήματος για την συλλογή στοιχείων για την έμφυλη βία, όπως προβλέπεται από την Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης (Council of Europe, 2011, άρθρο 11).

Οι κοινωνικοί αγώνες και τα κινήματα έχουν αποτελέσει και συνεχίζουν να αποτελούν κινητήριες δυνάμεις για τη χάραξη «προοδευτικών» πολιτικών, με το φεμινιστικό κίνημα να αγωνίζεται και να ασκεί πιέσεις στους επίσημους φορείς για τη δημιουργία πολιτικών, νόμων και υπηρεσιών για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Ωστόσο, παρά την ενεργό παρουσία του, ο αγώνας για το τέλος της βίας και την απελευθέρωση των γυναικών από τις πατριαρχικές δομές έχει ακόμη πολύ δρόμο να διανύσει.

Βιβλιογραφία-Πηγές

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Έ. (2002). *Δια λόγους τιμής: βία, συναισθήματα και αξίες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Εκδόσεις Νεφέλη.
- Αρτινοπούλου, Β. (2006). *Ενδοοικογενειακή κακοποίηση γυναικών*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Αρτινοπούλου, Β. (2020). Γυναικοκτονίες: εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα. In Γ. Πετράκη (Ed.), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά* (pp. 32-41). Αθήνα: Gutenberg.
- Βουγιουκά, Α. (2020). Γυναικοκτονίες: Διεθνής εμπειρία, πολιτικές διαστάσεις και ο μετασχηματισμός της σιωπής σε λόγο και δράση. In *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά* (pp. 73-86). Αθήνα: Gutenberg.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ). (2009). *Εθνικό Πρόγραμμα για την ουσιαστική ισότητα των φύλων, 2010-2013*. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ).
- Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των φύλων. (2022). *Ετήσια Έκθεση για τη βία Κατά των Γυναικών (3η έκθεση)*. Αθήνα: ΓΓΔΟΠΠΦ.
- Γκασούκα, Μ. (2020). Παλιά Ιστορία σε σύγχρονα πλαίσια: Θηλυκοκτονία/Γυναικοκτονία. In *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά* (pp. 55-69). Αθήνα: Gutenberg.
- Κέντρο Ερευνών διά Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ). (2003). *Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών: Πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα*. Αθήνα: ΚΕΘΙ.
- Μαρξ, Ένγκελς, & Λένιν. (1984). *Για το γυναικείο ζήτημα*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

- Μαυρομμάτη – Λαγάνη, Α. (2020). *Συγκριτική Μελέτη των Πολιτικών Αντιμετώπισης της Βίας κατά των Γυναικών στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Η Ενδοοικογενειακή Βία (Διπλωματική εργασία)*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Μισέλ, Α. (2000). *Κοινωνιολογία της οικογένειας και του Γάμου*. (Λ. Μ. Μουσούρου, Trans.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ. (2005). *Οικογένεια και Οικογενειακή Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2018). *Οικογένεια και Οικογενειακές Σχέσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Πετράκη, Γ. (2020). Οι Γυναικοκτονίες είναι αόρατοι φόνοι. In Γ. Πετράκη (Ed.), *Γυναικοκτονίες: διαπιστώσεις, ερωτήματα και ερωτηματικά* (pp. 19-31). Αθήνα: Gutenberg.
- Πομάτα, Τ. (1995). Η ιστορία των γυναικών, ιστορία του γένους (Κ. Καρλαύτη, Trans.). In G. Duby & M. Perrot (Eds.), *Γυναίκες και Ιστορία* (pp. 26-40). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σκοτ, Τ. Ο. (1997). Το φύλο: μια χρήσιμη κατηγορία της ιστορικής ανάλυσης. In Ε. Αβδελά & Α. Ψαρρά (Eds.), *Σιωπηρές ιστορίες: γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση* (pp. 287-320). Αλεξάνδρεια.
- Στρατηγάκη, Μ. (2007). *Το Φύλο της κοινωνικής πολιτικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Στρατηγάκη, Μ. (2021). *Πολιτικές ισοτήτας των φύλων: ΟΗΕ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Συντακτική Επιτροπή της Κρίσης. (2022). Αφιέρωμα «Μαρξισμός και Φεμινισμός»: το παρόν τεύχος. Κρίση, 11-2022/1, 7-27.

Ξενόγλωσση

- Aitken, H. (1978). The Making of the Modern Family. By Edward Shorter. *The Journal of Economic History*, 38(2), 605-606.
- Arruzza, C., Bhattacharya, T., & Fraser, N. (2019). *Feminism for the 99 percent: a manifesto*. London ; Brooklyn, NY, Verso.
- Baumgartner, F. R. (1989). *Conflict and rhetoric in French policymaking*. Pittsburgh, Pa : University of Pittsburgh Press.
- Bennett, J. M. (1989). Feminism and History. *Gender & History*, 1(3), 251-272.
- Bograd, M. (1988). Feminist Perspectives on wife abuse: An introduction. In M. Bograd & K. Yllo (Eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (pp. 11-26). SAGE Publications.
- Bograd, M. (1998). Feminist Perspectives on wife abuse: An introduction. In M. Bograd & K. Yllo (Eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (pp. 11-26). SAGE Publications.
- Bourdieu, P. (2001). *Masculine domination* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Brownmiller, S. (1993). *Against our will: men, women, and rape*. Random House Publishing Group.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble : feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Corradi, C., & Stöckl, H. (2016). The lessons of history: The role of the nation-states and the EU in fighting violence against women in 10 European countries. *Current Sociology*, 64(4), 671-688.
- Council of Europe. (2011). *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. Council of Europe.
- Daly, M., & Wilson, M. (2017). Till death do us part. In M. Daly & M. Wilson (Eds.), *Homicide: Foundations of Human Behavior*. Taylor & Francis Group (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1988).

- Eisenstein, Z. R. (1978α). Developing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism. In Z. R. Eisenstein (Ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. (pp. 5-40). Monthly Review Press.
- Eisenstein, Z. R. (1978β). Some Notes on the Relations of Capitalist Patriarchy. In Z. R. Eisenstein (Ed.), *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (pp. 41-55). Monthly Review Press.
- Engels, F. (2010) [1884]. Origin of the Family, Private Property, and the State (diligence of translation Alick Wes, Mark Harris). Marx/Engels Internet Archive (marxists.org). Available at: <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1884/origin-family/index.htm> (The original work was published in 1884).
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2017). *Administrative Data Collection on Rape, Femicide and Intimate Partner Violence in EU Member States*. Publications Office of the European Union. European Institute for Gender Equality. Διαθέσιμο σε DOI: 10.2839/040425 (Πρόσβαση στις 25/10/2022).
- Firestone, S. (1970). *The dialectic of sex : the case for feminist revolution*. New York :Morro.
- Gordon, L. (1979). The struggle for reproductive freedom: Three stages of feminism. In Z. R. Eisenstein (Ed.), *Capitalist patriarchy and the case for socialist feminism* (pp. 107-136). New York: Monthly Review Press.
- Hartmann, H., & O'Connor, P. (2004). Towards a definition of patriarchy. In L. Heldke (Ed.), *Oppression, privilege, and resistance: theoretical perspectives on racism, sexism, and heterosexism* (pp. 143-147). Boston: McGraw-Hill.

- Hoff, L. A. (1992). An Anthropological Perspective on wife battering. In C. M. Sampselle (Ed.), *Violence Against Women: Nursing Research, Education, and Practice Issues*. (pp. 17-32). Hemisphere Publishing Corporation.
- Hoffman, J. (2001). Defining feminism. *Politics*, 21(3), 193-199.
- Htun, M., & Weldon, L. S. (2012). The Civic Origins of Progressive Policy Change : Combating Violence against Women in Global Perspective, 1975 - 2005. *American Political Science Review*, 106 (3), 548-568.
- Kelly, L. (1987). The continuum of sexual violence. In M. Maynard & J. Hanmer (Eds.), *Women, Violence and Social Control* (pp. 46-60). Palgrave Macmillan UK.
- Kelly, L. (1988). How women define their Experiences of violence. In M. Bograd & K. Yllo (Eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (pp. 114-132). SAGE Publications.
- Klein, D. M., & White, J. M. (1996). *Family Theories: An Introduction*. SAGE Publications.
- Leidig, M. W. (1992). The continuum of violence against women: psychological and physical consequences. *Journal of American college health*, 40(4), 149–155.
- Millet, K. (2000). *Sexual Politics*. University of Illinois Press (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1969).
- Organization of American States. (1994). *Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence against Women (Convention of Belém do Pará)*. Belém do Pará, Brazil. Organization of American States. Διαθέσιμο σε :<https://www.oas.org/en/mesecvi/convention.asp> (Πρόσβαση στις 25/10/2022).
- Osmond, M. W., & Thorne, B. (1993). Feminist Theories. In R. LaRossa, S. K. Steinmetz, P. Boss, W. J. Doherty, & W. R. Schumm (Eds.), *Sourcebook of Family Theories and Methods: A Contextual Approach* (pp. 591–625). Springer.
- Parsons, T. (1943). THE KINSHIP SYSTEM OF THE CONTEMPORARY UNITED STATES. *American Anthropologist*, 54(1), 22-38.

- Parsons, T., & Bales, R. F. (1956). *Family: Socialization and Interaction Process*. Routledge.
- Radford, J. (1992). Introduction. In J. Radford & D. Russell (Eds.), *Femicide: The Politics of Woman Killing* (pp. 3-12). Twayne.
- Rocheftort, D., & Cobb, R. (1994). Problem definition: An emerging perspective. In D. Rocheftort & R. Cobb (Eds.), *The politics of problem definition: Shaping the policy agenda* (pp. 1-31). Lawrence: University Press of Kansas.
- Rubin, G. (1990). The Traffic in Women Notes on the "Political Economy" of Sex. In K. Hansen & I. Philipson (Eds.), *Women, Class, and the Feminist Imaginatio* (pp. 74-113). Philadelphia: Temple.
- Russell, D. (1990). *Rape in marriage*. Indiana University Press (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1982)).
- Russell, D. (1992). Preface. In D. Russell & J. Radford (Eds.), *Femicide: The Politics of Woman Killing*. Twayne.
- Russell, D., & Caputi, J. (1992). Femicide: sexist Terrorism against Women. In D. Russell & J. Radford (Eds.), *Femicide: The Politics of Woman Killing* (pp. 13-21). Twayne.
- Russell, D. E. H., & Ven, N. V. d. (Eds.). (1984). *Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal*. Frog in the Well.
- Saunders, D. (1988). Wife abuse, Husband abuse, or Mutual Combat? A Feminist perspective on the empirical findings. In M. Bograd & K. Yllo (Eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (pp. 90-113). SAGE Publications.
- Shorter, E. (1975). *The making of the modern family*. Basic Books.
- Smith, D. (1983). Women, class and the family. *The socialist register*, 20, 1-44.
- Stanko, E. (1988). Fear of crime and the myth of the safe home: A feminist critique of criminology. In M. Bograd & K. Yllo (Eds.), *Feminist Perspectives on Wife Abuse* (pp. 75-88). SAGE Publications.

- Stanko, E. A. (1990). *Intimate Intrusions: Women's Experience of Male Violence*. Unwin Hyman.
- Strauss, M. A. (1994). State-to-State Differences in Social Inequality and Social Bonds in Relation to Assaults on Wives in the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 25(1), 7-24.
- UN. (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*. UN.
- United Nations Office of Drugs and Crime (UNODC). (2018). *GLOBAL STUDY ON HOMICIDE Gender-related killing of women and girls*. United Nations Office of Drugs and Crime (UNODC). Διαθέσιμο σε : https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/GSH2018/GSH18_Gender-related_killing_of_women_and_girls.pdf (πρόσβαση στις 25/10/2022).
- Wilson, M., Daly, M., & Weghorst, S. j. (1982). Male sexual jealousy. *Ethology & Sociobiology*, 3(1), 11-27.
- World Health Organization (WHO). (2012). *Understanding and addressing violence against women: (Vol. Femicide)*. World Health Organization (WHO). Διαθέσιμο σε: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/WHO_RHR_12.38_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Πρόσβαση 25/10/2022).
- World Health Organization (WHO). (2021). *Violence Against Women Prevalence Estimates, 2018: Global, Regional and National Prevalence Estimates for Intimate Partner Violence Against Women and Global and Regional Prevalence Estimates for Non-partner Sexual Violence Against Women*. World Health Organization.
- Young, M., & Willmott, P. (1986 (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1957)). *Family and Kinship in East London*. Routledge & Kegan Paul.

